

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ЕД. «BOHOSLOVIA»

Ч. 43 N.

о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД 1720 Р.

Extractum e «Bohoslovia»
t. XXXV (1971)

Рим - 1972 - Ромае

1. Dr. Jos. Slipyj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. Pag. iv+29. Львів, 1923.
2. о. Д-р. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). Стор. 61. Львів, 1925.
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. Pag. 54. Leopoli, 1924.
4. о. Д-р. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схоластика (Dr. Jos. Slipyj: De S. Thoma Aq. atque theologia et philosophia scholastica). Стор. 76. Львів, 1925.
5. Dr. Theod. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. Pag. 22. Leopoli, 1925.
6. Dr. Jos. Slipyj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet. Pag. 36. Leopoli, 1928.
7. о. Д-р. Сп. Кархут: Нове видання Служебника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). Стор. 34. Львів, 1929.
8. о. Д-р. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). Стор. 44. Львів, 1931.
9. P. Joseph Scrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. Pag. 40. Leopoli, 1931.
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo xiv florentis. Quaestio de cooperatione divina. Pag. 38. Львів, 1932.
- 11-12. Д-р. Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель. (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'ère protohistorique, protohistorique et chrétienne). Стор. 94+хvii таблиць. Львів, 1932.
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові (V. Sičynskij: La tour et la Maison De Cornacte à Leopoli). Стор. 20+vi таблиць. Львів, 1932.
14. Dr. Leo Hlynka: De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Pag. 74. Львів, 1933.
15. Д-р. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 53. Львів, 1933.
- 16-17. Д-р. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Історія філософії Греків і Римлян) (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 90. Львів, 1934.
18. Є. Ю. Пеленський: Бібліографія української бібліографії (E. J. Pelenckij: Bibliographia ucrainicae bibliographiae). Стор. 198. Львів, 1934.
19. Д-р. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 112. Львів, 1935.
20. Dr. A. Landgraf: Petri Abaelardi expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos abbreviatio. Pag. 46. Leopoli, 1935.
21. Д-р. Микола Конрад: Основні напрямки новітньої соціології (Dr. Nikolaus Konrad: Sociologia). Стор. 78. Львів, 1936.
22. В. Січинський: Замкова церква св. Миколая у Львові (V. Sičynskij: De Ecclesia S. Nicolai Leopoli). Стор. 36+х. Львів, 1936.
23. Д-р. Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких (Dr. I. Špytkovskij: Famille et armoiries des Szeptycki). Стор. I+128+ix. Львів, 1939.
24. Dr. A. Landgraf: Neue Gesichtspunkte für die Einschätzung des Zacharias Chrysopolitanus. Leopoli, 1942.
- 25-26. Dr. Michajlyšuk: De occasione et scopo Metrop. Javorškij operis Petra fidei. Pag. 84. Leopoli, 1942.

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ЕД. «BOHOSLOVIA»

Ч. 43 N.

Горголю Крикатель
Раданові Генію-Березовському
5. XII. 1974

Юрій Федорів
о. д-р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД 1720 Р.

Extractum e «Bohoslovia»
t. XXXV (1971)

РОМАНА
ГЕНІЮ
БЕРЕЗОВСЬКОГО

Рим - 1972 - РОМАЕ

о. д-р Юрій Федорів

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД 1720 Р.

(DR. GEORGIUS FEDORIV, *De Synodo Zamostiana an. 1720. In occasione 250-anniversarii*).

Вступ

В серпні 1970 р. минуло двісті п'ятдесят років від події немало важкого значення в історії нашої Церкви — Замойського Синоду. Це був перший Синод Помісної Української Церкви після злуки з Римом, довершеної в Бересті двадцять і п'ять років раніше. Отож, ділить нас від синоду довгий час і варто б з нинішньої перспективи приглянутись йому ближче, зважити його світла і тіні, успіхи і невдачі, користі і шкоди, словом, оцінити його об'єктивно, «*sine ira et studio*». Його постанови визначили нашій Церкві шлях у майбутнє і відбилися не малою мірою на її долі.

На початку XVIII ст., тобто в час синоду, Українська Католицька Церква, звана тоді уніятська, становила велику церковну одиницю. Вона об'єднувала дев'ять епархій враз з київською Митрополією. Під кінець XVII і на початку XVIII ст. перейшли на унію Перемиська епархія 1692, Львівська 1700, Луцька 1702, а Ставропігійське Братство 1708, останнє — головна остоя православ'я на західно-українських землях. Таким чином Церква територіально була вже сконсолідована. Період важкої проби впродовж XVII ст. за своє існування вона видержала. Гостра полемічна боротьба притихла. Був, отже, час зробити підсумки, приглянутись собі зблизька, усунути те, що треба було усунути і прийняти міри для її дальшого розвитку. А усувати було що. В цей період церковної реорієнтації до нашого обряду вкралось чимало практик, чужих нашій Церкві, незгідних з духом східного християнства, незгідних з нашою церковною традицією, з нашим обрядом. Вкралися нововведення, які не сприяли внутрішньо-церковній консолідації та ростові Церкви. Занепад освіти, зловживання при священнях духовних осіб, послаблення монастирської дисципліни, об-в

дова різноманітність — це були ті головні недоліки, які треба було з Церкви чимскоріше усунути, якщо вона мала стати справжнім вогнищем українського релігійного й культурного життя.

Наша література про синод не багата. З якихось причин він не притягував уваги наших дослідників. Поза принагідними уступами в підручниках історії Церкви, у нас про цей синод появилася тільки одна інтерпретативна монографія.¹ Цікавились натомість цим синодом і його значенням чужі дослідники, передовсім польські і російські, і то цікавились основно. Факт нашого незацікавлення пояснити можна правдоподібно тим, що хоч він, синод, і увів чимало корисних змін, то все ж таки, узаконивши обрядові зміни, противні нашій традиції, він не зискав тої поваги і того значення, якого очікували синодальні отці. Не писали про нього сучасники, бо ті, хто міг писати були здебільша його творцями. Підносячи його корисні постанови, мусіли б були писати і про такі, яких обожувати не було чим. Не писали у нас про синод і пізніше, бо ці практики з часом увійшли в звичай і набули певного права громадянства. Чи вийшли вони на користь нашій Церкві — це друга справа.

ПЕРЕДСИНОДАЛЬНИЙ ПЕРІОД (Загальна характеристика)

Унія з Римом, яку заключили наші єпископи в 1596 р. і торжественно її проголосили в Бересті, проіснувала до Замойського Синоду, як вже згадано, двадцять і п'ять літ. А заключили її в добрій вірі і по найкращим своїм переконанням, що в даній ситуації ліпшого виходу для нашої Церкви не було. Основою унії в Римом було: непорушність прав і обряду нашої Церкви. Одинока зміна, яка мала статись, це те, що Церква переходила з-під зверхності Константинопільського патріярха під зверхність Римського папи.

Не настоював Рим на введення нового (григоріянського) календаря, бо така вимога була б стрінула рішучий опір. Не вимагав включення до Символу віри «*filioque*» (його й нині не мають з'в-

---

¹ J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana an. 1720*, ed. 2, Romae 1960. Появилася також ще одна праця, по-латині і в рукописі: SIAROK STANISLAUS, *De Synodo Zamosciana ruthenorum habita anno 1720. Eius causae, celebratio, decreta de re theologico-sacramentali et approbatio*, Romae 1937.

динені греки), не вимагав вкорочення митрополичих прав, які наші митрополити мали впродовж віків. Зводилась, отже, фактична зміна до признання нашого церковного правопорядку, — зміна, яка в нічому обличчя нашої Церкви не порушувала. Треба однак додати, що хоч та зміна суттєвого значення для «східности» нашого християнства не мала, або не повинна була мати, то це ще не значить, що перехід на унію був простий і легкий. Переходячи на унію, наш нарід досвідчив на своєму організмі наслідки взаємних анатем, Риму і Константинополя п'ятсот років раніше. П'ятсот років по-суджування себе в серсі, ворожа атмосфера і крайній нетерпимість, очевидно, не могли не відбитися на живому організмі нашої Церкви. І хоч з Константинополем єдиало нашу Церкву, крім обряду, не багато, то все таки ця атмосфера «древняго благочестя» зуміла створити в нас сильний релігійний фанатизм. А відомо, що немає більшого фанатизму як релігійний. Через те й унія, яка на позір не багато мала змінити в нашій Церкві, не пройшла так, як цього може сподівалися берестейські владыки. Прийняли отже цю унію наші ієрархи в добрій вірі, по основній застанові й докладній оцінці цілої ситуації, в якій тоді українська Церква була опинилась. Це понесе приписувати, як каже православний історик О. Левицький, «доконання так великого перевороту церковного» єзуїтським інтригам. Роблячи це, ми б відмовляли берестейським отцям почуття всякої відповідальности. Не зовнішні політичні чи інші причини лягли в основу так важливого рішення, але передусім внутрішні пороки, які роз'їдали нашу Церкву знутри. Згадалий історик продовжує, що «корінь зла крився в деморалізації духовенства, а до того розкладу приклали свою руку царгородські патріярхи тим, що, замість взятися за напору відносин, поставили нашій ієрархії «жандарма» — церковні братства з правом анатем на єпископів і духовенство. Без сумніву, братства складались з жертвених людей, щирих християн, але чи можливою була в такій ситуації розумна управа Церквою і чи це був засіб до напору відносин?!

Впродовж віків східні патріярхи не цікавились нашою Церквою, не знали, що в ній діється. Вони почали цікавитись щойно тоді, коли почала усуватись земля під їх ногами, коли в нас заговорили про унію з Римом. Тоді за три роки їх появилось аж два: антіохійський Йоаким (1586) і константинопільський Єремія (1589). Тоді вони прийшли спомогати нашу Церкву грамотами і привілеями братствам, заохочуванням вірних кидати анатему на своїх єпископів. За шістсот літ «патріяршого послушенства» діждалась

наша Церква приїзду константинопільського патріярха тоді, коли його приїзд був найменше бажаним.

Без сумніву, Польщі на тому залежало, щоб українська православна Церква перейшла в орбіту західної орієнтації. Сама Люблинська Унія (1569), яка з'єднувала Польщу, Русь і Литву, була слабенькою запорукою державної єдності. Так довго, як нашу Церкву єднали вузли зі східним православ'ям, Польща ніколи не була певна, чи вдержиться Русь в Речипосполитій, чи може захоче вона іншої орієнтації. І тому треба було її від Сходу відірвати тимбільше, що саме створилась нова загроза — московський патріярхат (1589), який скоріше чи пізніше висуне «права» на Київську Митрополію. Побоювання не були безпідставні і наступний хід історичних подій їх вповні підтвердив.

Отож, Польща була заінтересована в унії нашої Церкви з Римом, як теж, очевидно, польська латинська ієрархія. Але тоді, коли наша Церква шукала в унії порятунку для себе, шансів рости й розвиватися, то не так думали польські єпископи і шляхта. Вони дивились на унію, як на нову форму католицької експансії на сході й півночі Речипосполитої, тобто, як на продовжування по-новому колонізаційної політики окатоличування розпочатої ще за Казимира в другій половині XIV ст. Звідси й почалися непорозуміння, і на них не треба було довго ждати. Вже в універсалі Жигмонта III (15.III.1597), з нагоди довершення унії, появились передвісники справжніх замірів католицьких патронів. Нема там згадки ні про зрівняння обрядів, ні про зрівняння в правах українського духовенства з латинським, ані про сенатські крісла для наших ієрархів. Це знак, що католицька Польща не вдоволялась тим, що вірні нашої Церкви забажали бути під приматом римського папи. Цього не було досить, така унія була не до вподоби. Це впрочім признають і польські історики.² Оцінюючи цей універсал, Ліковський думає, що це була «перша нещасна хиба» польського правительства в справі унії. Перша чи не перша, але одна з головних і з багатьох хиб, які поповняло польське католицтво у відношенні до українського православ'я. Ця хиба була подібна до тієї, яку поповнив Рим на Флорентійському Соборі по відношенні до греків. Як там, так і тут покровителі мали на увазі «do ut des», хоч про це, як там, так і тут, одверто не говорилося. Коли б Польща була

---

² LUBOMIR BIENKOWSKI, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce XVI-XVII*, Kraków, 1969, st. 838.

руководилась мотивами християнського порядку, а не політично-шовіністичними, наша злука з Римом, з західним католицизмом була б прийшла як логічна потреба, без тих жалюгідних побічних ефектів, які характеризували унію майже від самого її початку. Вона була б прийшла без анатем в Бересті, без запеклої боротьби після нього. А ця боротьба прийшла, бо вона мусіла прийти. Переводити релігійні зміни, навіть дрібні, нікому не приходить легко. Не без гріха був і Поссевіно, який умовою для помочі-реформи нашої Церкви ставив «*conditio sine qua non*» негайну злуку з Римом й виповідження послуху патріярхові. Коли б Рим був дав українській Церкві ту поміч, якої вона так дуже потребувала, поміч для її двшнення й уздоровлення Христа ради, а не за умовні пункти, унія була б прийшла сама собою, без короля, без сауітів, без страху і без кровопролиття. Тоді їй був би патронував не латинник польський король, а православний князь Константин Острозький. І на це є безспірні дані. В березні 1583 р. просив Острозький для своєї Академії учителів з Риму, по змозі греків-католиків, або й латинників, щоб лиш було кому вчити. Через півроку відповів йому папа Григорій XIII, запевняючи, що все зробить, щоб тільки задоволити його прохання. Але на запевненнях скінчилося. Не знашовся ніхто, хто хотів би був подати нашій Церкві помічну руку і проміняти Рим за Острог.³

Почалась, отже, унія від анатем на Берестейському соборі. Анатема — найтяжча церковна кара — відлучення від організму містичного тіла Христового. Не видумала її наша Церква, ані православна, ані уніятська. Вона мала багато прикладів і в Римі, і в Константинополі. Один живий організм, український нарід, поділився на двос. Поділився без різниці на стани, на соціальне положення, навіть до певної міри — на політичну орієнтацію. Кажемо, до певної міри, бо, напр., козакам, які так завзято від самого початку унію поборювали, не перешкаджало разом з латинником польським королем йти на православного царя. Отож, мотиви політичної орієнтації тоді ще сильної ролі не грали. Вони придуть трохи пізніше, коли орієнтація на «православного царя і древнє благочестіє» здобуде більший вплив. Боротьба між уніятською Церквою і православною набирала чимраз гостріших форм. За унію стояла майже вся ієрархія і подавляюча більшість духо-

³ А. WELUKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustantia*, Romae 1953, v. I, p. 229.

венства, білого й чорного. За православною Церквою стояла передовсім сила козаків і найвпливовіша особа в українському православному світі, князь Константин Острозький. Розуміється, ця боротьба не була на руку Польщі, і в міру її розгару множаться голоси і шляхти, і латинських прелатів, щоб унії покласти кінець.

На варшавському сеймі (1621) католицькі послы й сенатори включно з єпископами одвертались від митрополита Рутського й Кунцевича. На вулицях показували на них як таких, що заколючують публичний спокій.⁴ Примас Гембійський мав найпростішу раду: унію знести, бо унія непотрібна й небезпечна для держави. Уніятів силою перевести на латинський обряд, бо обрядова різниця не є в інтересі держави.⁵ Українська шляхта масово переходить на латинство, а тим самим полонізується. Митрополит Рутський скаржиться, що рік-річно коло сотні українських шляхетських родин покидає «руський обряд». Єзуїти латинізують українську молодь, яка виховувалась у їхніх колегіях. Не дано місця в сенаті ані для уніятських єпископів, ані для митрополита. Не поміг і папа, який просив для Рутського бодай «останнього місця в сенаті, останнього після латинських єпископів». Такий був опір латинського духовенства, яке не хотіло визнати уніятських ієрархів рівними собі в сенатській гідності.⁶ Не лиш в сенатській гідності, але не визнавали їх рівними й на форумі Церкви. Ніхто б не повірив, пише Гарасевич, якої погорди зазнавали уніятські єпископи від латинських єпископів і від польського суспільства взагалі. Найнижчий рангою, виленський суфраган, не хотів признати митрополитові Рутському, який мав далеко більшу юрисдикцію в своїй Церкві від польського примаса, першенства перед собою на церковних торжествах. Навіть краківські каноніки уважали себе достойнішими від уніятських єпископів і вимагали для себе на похороні Жигмонта почеснішого місця.⁷ Цей комплекс католицької вищости знайшов свій знаменитий вияв у постановках варшавського синоду (1643), що відбувся під проводом архиепископа примаса Матеуша Любенського. Польські прелати постановили, що уніятським єпископам не дозволено вживати таких титулів, яких вживають вони, не віль-

⁴ E. LIKOWSKI, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVII i XIX w.*, 2, Warszawa 1906.

⁵ *Nunziatura di Polonia*, t. 2, p. 165, 166; *Volumina legum*, t. III, 217.

⁶ LIKOWSKI, *op. c.*

⁷ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, p. 366, 288-293. Е. ЛІКОВСЬКИЙ, *Берестейська Унія*, (пер. укр.), Жовква 1916, ст. 218-219.

но носити хрестів на золотому ланцюгу, не вільно ходити в фіолетній одежі, бо все це застережене для «преемінентного» обряду. «От, таке то миле, нарікав раніше Потій, було це наше уніятське християнство». А як трактовано наше нижче духовенство? Нерідко польські плебани вимагали для себе десятини від уніятських вірних і від їхніх парохів.

Скомплікувалось положення уніятської Церкви від відновлення української православної ієрархії. 1620 р. появилася в Києві єрусалимський патріарх Теофан і з уповноваження константинопільського патріарха перевів свячення єпископів православної Церкви. Правда, поставив він цю ієрархію мимоходом, по дорозі до Москви на поставлення московського патріарха Філарета. При тій нагоді він теж послужив польському королеві Жигмонтові. В листопаді 1620 р. вислав Жигмонт до патріарха листа з порученням, щоби намовив казаків до військової служби по стороні короля проти турків. Патріарх ревниво сповнив його бажання. Написав грамоту до козаків, щоби з усією силою ставились на службу Речипосполитій, бо цим «збудуть королівську ласку, військову славу, а його, патріарха молитви, та віддадуть прислугу отчизні».⁸ За той самий патріарх, що три місяці пізніше, лишавши Україну, після напівдень, молитов і благословення «сняв с козаков грех, тяготивший на их совести и состоявший в том, что они недавно (мова про похід Сагайдачного на Москву 1618 р.) ходили с польским королевичем Владиславом на единоверную Москву, и убеждал их впредь не ходить на Москву».⁹ Отак стало православ'я на службу російському царству «даже до сего дне».

Був час певної передишки за Петра Могили, одного з найвизначніших наших ієрархів. Тоді заносилось, що може дійде до якоїсь злагоди. Треба пожалувати, що до цього не дійшло. Дальша доля православної Церкви відома. Вона ще ставила опір благословенству московського патріарха за митрополита Коссова, та й ще пару років по його смерті, але оборонитись від того «благословенства» не змогла. Її доля припечаталась «возсоединенієм» 1689 р. Це був теж зловісний знак і для уніятської Церкви. Та було ще й друге лихо. З зовнішніми ворогами давала собі раду унія, хоч і з тяжкою бідою. Гірше було таки зі своїми вірними і чернечим духовенством. Маємо на думці зміну обряду і його засмічування. Скар-

⁸ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. VII, стор. 444.

⁹ Малышевскій, *Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность*, I, Москва 1903, стор. 70.

жився Рутський (чи один раз!) в листі до Пропаганди 1624 р., що за час унії перехоплено на латинство понад 400 молодих людей (в колегіях і війську), не вчислюючи щорічного «контингенту» (коло 100 родин), якими платила українська суспільність своїм католицьким патронам.¹⁰ У самих лише єзуїтських колегіях покидало українську Церкву щороку кругло десять студентів. Коли візьмемо до уваги, що тоді на вищі студії могли йти тільки діти шляхти і багатших міщан, то властиво й не багато поверталось з тих українських студентів до своєї Церкви й народу, які відбували студії у тих чужих і ворожих українцям школах. Додати до того полатинщення (і очевидно спольщення) безлічі родин української шляхти, будемо мати образ того спустошення, якого дізнав наш нарід від, начебто, навертання на «правдиву дорогу». Переходили на латинство не лиш уміяти, але й православні. Не минуло це й роду Острозьких. Діти старого князя полатинчилися ще за його життя. Зміняли обряд для лакіметва нещасного не лиш панишляхта. Щогірше, зміняли його й духовні. Почасти, йдучи за прикладом перших, а почасти, улягаючи підшептам латинського клиру, василіянські ченці покванно перебігали на той бік і дійшло до того, що в половині 20-их років XVI ст. монастирі світили майже пусткою. З документації, яку наводить Ліковський довідуємося, що луцький латинський єпископ, гість єпархіяльного синоду в Луцьку 1623 р., заявив, що він прийме всіх уніятських єпископів, духовних, світських і монахів на латинський обряд. Він навіть виеднає на це дозвіл Апостольського Престолу! Мабуть це не був голос вопіючого в пустині, бо після цього залишилось було в монастирях усього коло сто василіян. Всі інші перейшли на латинство. Це тим прикріше вражє, що від реформи Рутського минуло заледви шість літ.¹¹

Змушений був митрополит Рутський просити папу, щоби прислав кількох кармелітів, щоб зайнялися вишколом василіянських новіціантів, бо для цього не було своїх.

На протести Рутського проти перетягання на латинство, Рим і не дуже то реагував. Там прислухувалися до голосів католицьких прелатів, до їх аргументів. А аргументи були не будьякі. Унія, мовляв, не робить поступів (не латинізується), є причиною заколотів у Речіпосполитій, уніформний (латинський) обряд буде ліпшим для збереження церковної єдности, не буде більше непоро-

¹⁰ M. HARAŚIEWICZ, *op. c.*, 275, 281.

¹¹ E. ЛІКОВСЬКИЙ (укр. пер.), *op. c.* 251.

зумінь, уніяти не мають освічених священників, і т.п. З Риму Рутського втихомирювали. Запевняли, що Рим уніятській Церкві прихильний, любить її, старається про неї... Але, від тих заповінь Церкві не було легше. Вкінці папа Урбан VIII декретом з 7 лютого 1624 р. заборонив світським і духовним уніятської Церкви переходити на латинство без окремого дозволу Апостольського Престолу. Однак король Жигмонт III під пресією латинських єпископів рішуче цьому спротивився і публікацію декрету заборонив. Папа мусів поступитися. Декрет з 7 липня 1624 р. був змінений під смак короля. Цей другий декрет забороняв переходити на латинство лише духовним особам, світські могли переходити без труднощів. Таким чином брама для відпливу нашої шляхти до латинської Церкви залишилася відкритою.

Коли це раніше міг митрополит покликуватися на «непорушність обряду», гарантовану в пунктах Берестейської унії, то тепер інтерпретація цієї непорушності з такого авторитетного джерела відбирала цій гарантії всякий зміст.¹² Була це без сумніву похибка нашої ієрархії, що не застереглася на початку в унійних артикулах яено й виразно проти всякого перехвачування душ на латинство. А повинна була, бо зміна обряду ще й перед унією, особливо після 1560 р., була нерідким явищем.

Цей другий папський декрет зовсім яено діяв на шкоду нашій Церкві і через те викликав великі негодування. Наша ієрархія покликувалася в обрядових спорах на перший декрет, а польська на другий. Ці спори тягнулися довше, як сто років, і щойно папа Бенедикт XIV виявив був бажання й намір стати на захист нашої Церкви й заборонити всякий перехід на латинство без папського дозволу. Але історія повторилась. Як раніше, так і тепер, проти таких намірів папи запротестували польські єпископи на конференції в Гродні 1752 р., а папа й тим разом поступився і свій намір занехав.¹³

Перетягаючи на латинство уніятів, польська католицька Церква мала на оці передовсім політичний інтерес і в цьому ніхто не сумнівається. Чи віра й церковна єдність на обрядовій різниці втрачає чи ні, про те в Римі знали не гірше, як у Польщі. Коли папа був схильний припинити обрядову зміну, то це доказ, що,

¹² E. LIKOWSKI, *op. c.*, st. 251.

¹³ M. MALINOWSKI, *op. c.*, st. 65 (Breve «Vestrae ad nos», 18.IX.1751, 66, Coll. Lac., II, 606).

бувало, в Римі оцінювали справу правильно. Але була ще й друга причина, може не така практична, але все таки стимулююча. Масмо на думці комплекс обрядової вищости, який знайшов свій вислів в конституції папи Бенедикта XIV «Etsi pastoralis» з 26 травня 1742 р. для італо-греків. Хоч та конституція й вийшла після Замойського Синоду, то це справи не міняє. Вона відзеркалює ментальність, яка наростала впродовж віків у західньому католицизмі. Це теж пояснює, до деякої міри, чому на безліч протестів наших митрополитів Рим не дуже поспішав респектувати обряд нашої Церкви так, як вона цього очікувала.¹⁴

Всі ці труднощі унійської Церкви в дозамойському періоді, про які оце була мова і з якими вона мусіла боротись, походили переважно ззовні. Вони були зумовлені то нещирістю і фальшивим ставленням до унії польської ієрархії і правительства, то неvistачальною підтримкою Риму, і, вкінці, браком національної свідомости тодішньої провідної верстви (якщо про таку можна говорити) української шляхти. Але це не були ще всі «бідствія», і характеристика цієї доби була б не повна, коли б ми поминули ті пороки, які підточували нашу Церкву знутри.

Одним з тих пороків, чи не найважливішим, було покинення своєї Церкви великою частиною василіянських ченців. Був це орден, який в своїх руках мав майже всі школи, і можна собі уявити, яким духом пахло в тих школах, коли їм так легко було покидати свою Церкву і національність та переходити в чужий табір. Вони вважались за найосвіченіших в нашому суспільстві. З них рекрутувалися єпископи, майбутні провідники нашої Церкви, на них спочивала відповідальність розвитку нашої церковної і національної культури, виховання молодого покоління, словом, від них у великій мірі залежало майбутнє нашої Церкви. Без сумніву, були між василіянами ревні працівники унійської Церкви і їм у великій мірі треба завдячувати те, що у цьому періоді важкої проби Церква загалом лишилась при житті. Була це група васи-

---

¹⁴ Ця конституція так узагальнює «упривілейоване» становище латинського обряду: «Ritus enim latinus propter suam praestantiam eo quod sit ritus Sanctae Romanae Ecclesiae, omnium ecclesiarum matris et magistrae sic supra graecum praevallet, maxime in Italicis regionibus, ubi latinis episcopis Graeci subiecti sunt». (Etsi pastoralis, 62, n. 13), Bull. Bened. XIV, t. I., 167; Coll. Lac., II, 507. Ця конституція нашу Церкву очевидно, не зобов'язує, але багато дечого пояснює. Пояснює між іншим і те, чому польські єпископи не хотіли, щоб унійські єпископи звались «єпископами» лиш «владиками».

ліян, яка стояла по стороні митрополитів у їхньому змагу за обличчя нашої Церкви і василіянського чернецтва. Коли проглянемо василіянські капітули, які відбудувалися в XVII і на початку XVIII ст., будемо мати вірний образ, як дуже тяжко приходилося митрополитам вдержати сякий-такий лад і порядок внутрі Церкви.¹⁵

Василіяни перли до незалежності від митрополитчої і єпископської юрисдикції. Вони хотіли підлягати прямо Римові, а це зовсім не було в інтересі нашої Церкви. Коли ж митрополити на таку незалежність не хотіли погодитись, багато василіян, очевидно, покидали свій обряд і шукали пристановища в латинських монастирях. Іншою хвилюючою була те, що до василіян напливало певне число кандидатів із зубожілої польської шляхти, яка шукала кар'єри в уніяській Церкві. Їм не важливою була наша Церква, її обряд і розвиток. Раз найшовшись у василіянському монастирі, вони вводили богослужбові практики чужі нашій Церкві, практики, які вони бачили у своїх костельох. Так помаленьки прийшли «тихі» Служби Божі, дзвіночки, бічні престоли, генуфлексі, годвінки, літанії, органи, конфесіонали, форма літургічних риз (більш «шиковна»), усунення іконостасів, і т.п. Звичайно, ні органи, ні конфесіонали ще віри не порушують і можна бути добрим християнином і з іконостасом, і без іконостасу. Але ж бо ці т.зв. «дрібниці» — це складові частини цілої форми богопочитання у нашій Церкві. Це спадщина віків, передання довгих поколінь! Чому ж тоді їх переіначувати і заводити такі, які не вкладаються в цілу систему вияву молитовних почувань, до якого звик наш нарід? Крім того, таке засмічування обряду становило небезпечний крок до асиміляції обрядової, а там і церковної загалом. Але такі речі бувають, обрядові різниці трапляються і в церквах, які мають мир і спокійний розвиток. Єпархії, які творили кївську Митрополію миру не мали. Їх лучив доволі слабкий адміністративний зв'язок. Єпископи, коли і дбали про свої єпархії, то присвячували увагу передовсім на те, щоби єпархії загалом якось вдержати. А те, що тут-там траплялись різні богослужбові книги, одна-друга симонія, примітивні проповіді (а нині які!?) і т.п., також свідчило, що не було основних норм, згідно з якими вони мали б поступати. Цю прогалину мав виповнити Замойський Синод.

Цих кілька вступних зауваг не вичерпує всієї проблематики передсинодальної доби і зрозуміло, чому. Їх поширення миналося

¹⁵ *Археографический Сборник Документовъ*, т. XII, Вильна 1900.

б з основною темою! Але масмо надію, що й цей короткий і загальниковий погляд на добу допоможе нам краще зрозуміти цілу атмосферу, в якій наша Церква була опинилась, обставини, серед яких Синод відбувався, і чому прийнято деякі постанови, супроти яких ми можемо мати застереження.

ДОКУМЕНТАЦІЯ СИНОДУ

Акти Замоїського Синоду українською мовою досі не появились. Повністю вони появились декілька разів латинською мовою, а теж і польською. Польський переклад є нині великою рідкістю, латинський текст не всім зрозумілий. Було б отже корисно, коли б основні акти, які відносяться до Української Католицької Церкви діждались повного і авторитетного видання з вичерпним і об'єктивним коментарем.

Нижче подаємо джерела, де й коли акти Замоїського Синоду були публіковані. Ото ж, перше видання появилось безпосередньо по Синоді п.н. «*Synodus Provincialis Ruthenorum in civitate Zamosciae 1720*», Romae 1724. Після ста років появилось друге видання (1838), і вкінці третє (1883) теж в Римі. Останнє появилось коротко перед Львівським Синодом і в один рік після єзуїтської реформи василіян. У тих виданнях поміщено не лише синодальні постанови, але й інші документи, які мають відношення до синоду, а саме: лист митрополита Лева Кишки до папи Бенедикта XIII, в якому митрополит просить дозволу на Синод, декрет Пропаґанди з датою 7 травня 1715 р., конвокаційні листи з 1720 р., Бreve папи до нунція Броніма Грімальді і до українських єпископів, Ісповідь віри, якою Грімальді відкрив Синод, Бreve Бенедикта XIII з датою 19 липня 1724 (*Apostolatus officium*), яким папа потвердив «рішення» Синоду.

Інше джерело, яке має декрети Синоду і назагал доступне, це «*Acta et Decreta s. Conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis, auctoribus presbyteris S.J. e domo B.V.M. sine labe conceptae ad Lacum. Friburgii, 1870-76, vol. (v. II, 1-74)*». Також збірка синодальних постанов J. Mansi: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. 2, Graz 1960 р., відводить Замоїському Синодові досить місця (т. 35, кол. 1437-1538).

Крім римських видань, з яких передруковано *синодальні декрети*, були ще й василіянські видання: латинське (1777 р.) і польське з 1781 р. Обидва ці видання є дуже рідкі. Останнє, польське

було зладжене на те, щоб його удоступнити якнайширшому загалові священників, бо в XVIII стол. небагато світських священників знали латинську мову. Наголовок цього видання такий:

«Synod prowincjonalny Ruski w mieście Zamościu roku 1720 odprawiony, a w r. 1724 za rozkazem S.K. de Prop. Fide łaцінским językiem w Rzymie z druku wydany, potem wkrótce z zalecenia J.W.J.X. Leona Kiszki Metropolity całej Rusi na polski przez J.X. Polikarpa z.s. Bazylego W., opata pińskiego na Leszczu przewidziany, w tymże języku dopiero z słowistnością i sposobem pisania tamtych lat pisarza i z krótkim od tegoż dla spowiedników pamiętnikiem przedrukowany roku Pańskiego 1781, w Wilnie, w drukarni XX Bazylianów». Цей польський переклад не зовсім повний. В ньому пропущено деякі матеріали (напр. Ісповідь віри), а за те додано «Пам'ятник для карпанów спowiedників», свого роду інструкцію для сповідників. Наклад того видання мабуть був дуже малий і розійшовся скоро, так що 1785 р. появилось друге видання.

Було ще й українське видання, тобто, в тодішній живій українській мові. Згадує про нього польський бібліограф Естрайхер, але точного наголовку й дати видання не подає. Естрайхер мав некомплетний примірник. Бракувало початкових сторінок. Все ж таки з передмови митрополита Атанасія Шептицького (1729-1746), датованої 1744 р., можна вносити, що це видання появилось в тому самому, або в наступному році.¹⁶

Без сумніву, Синод має багато корисних постанов, особливо коли мова про церковну дисципліну й освіту духовенства. Але, він увійшов в нашу історію передовсім як такий, що увів, зглядно санкціонував чимало обрядових змін, які не гармонізують з нашим обрядом і непотрібно його засмічують. А через це дослідники, в міру їхньої обрядової чутливости, по різному його оцінюють. Не вдаючись у розгляд тих різних поглядів, нам все таки треба мати на увазі, що ті зміни, які увів Замойський Синод, не зовсім йдуть в парі з рішеннями папів про обрядову недоторкальність. Тому кожному, хто студіює замойські постанови, необхідно мати на увазі цілий ряд документів, які мають пряме відношення до нашого, або східних обрядів взагалі. Говоримо про ці документи тому, бо обрядова зміна ставалась не без причини, не ради змін, але, як пляновий крок для обрядової асиміляції, а там, і цілковитого облаштинщення. Першим офіційним документом, який гарантував непо-

¹⁶ ESTREICHER K., *Bibliografja polska*, Kraków, t. 30, st. 166.

рушність східнього обряду було « Breve Accerimus » папи Льва X, з датою 26 травня 1521 р.¹⁷

Щодо нашої Церкви, то найважливішим документом, який номінально не втратив своєї сили й сьогодні, є булля Климента VIII з 24 лютого 1596 р. « Decet Romanum Pontificem » і конституція того ж папи з 23 грудня 1595 р. « Magnus Dominus et laudabilis nimis » (« ...salvis eorum ritibus et ceremoniis in Divinis Officiis... »)¹⁸ які цілком виразно і без ніяких застережень залишають нашій Церкві обряд таким, як вона його мала під кінець XVI стол. До прав митрополита, які вже тоді замайські отці непотрібно обкраювали, згадані документи також мають своє відношення. Також є важливою булля папи Пія VII « In universalis Ecclesiae » з 23 лютого 1807 р., з нагоди відновлення Галицької Митрополії.¹⁹

Але вернімся до обрядових справ. Певне відношення має й декрет Пропаганди з 7 лютого 1624 р. за Урбана VIII, яким вирошено було заборонено уніям переходити на латинство без дозволу папи. Правда, вік цього декрету не був довгий, бо вже 7.VII.1624 р. був змодифікований в тому напрямі, що лиш духовним особам було заборонено зміняти обряд, а вірні могли зміняти без перешкод.²⁰ Не має до нашого обряду застереження булля Бенедикта XIV « Etsi pastoralis » з 26 травня 1742 р., яка нормує відношення італо-греків і їхнього обряду до латинського й латинської ієрархії. В унії з Римом їх обов'язує флорентійська формула, а обряд, хоч і застерігається, то все таки латинському признається вищість й облегшується перехід на латинський. Ця булля піддає італо-греків під юрисдикцію латинських єпископів. Згадуємо про цей документ тому, бо бачимо, що польська латинська ієрархія інтерпретувала його в тому напрямі, що, начебто, він обов'язує й нашу Церкву. Очевидно, цієї інтерпретації наша Церква не прийняла.²¹ Інша булля того самого папи, « Demandatam coelitus » з 24 грудня 1743 р. для мелхітів, була поширена буллею « Inter plures » з 2.V.1744 р. на уніятську Церкву і, вкінці, папою Левом XIII в « Orientalium dignitas » з 31 листопада 1894 на всі східні Церкви.²² Мабуть з усіх

¹⁷ HARASIEWICZ, *op. c.*, st. 86.

¹⁸ A. WELYKYJ, *Documenta...*, p. 267, 236.

¹⁹ HARASIEWICZ, *op. c.*, p. 790.

²⁰ MALINOWSKI, *op. c.*, p. 34-35; Coll. Lac., II, p. 603.

²¹ Bull. Magn. XVI, p. 94; Coll. Lac. II, p. 507.

²² *Ibid.*, XVI, p. 166, 198; Coll. Lac. II, p. 522, 523; « Civiltà Cattolica », ser. XVI, v. I, p. 5.

папів найбільше боронив східні обряди Бенедикт XIV. Треба тут згадати ще одну буллу з 26 липня 1755 р. «*Allatae sunt*», в якій папа пояснює, що різниця обрядів зовсім не перешкоджає церковній єдності і що ті обряди треба шанувати і зберігати.²³ Булла Лева XIII торжественно гарантує Східнім Церквам їхній обряд. Щоправда, вона не вносить нових ідей чи поглядів, про які не було б сказано раніше, але реасумує головні становища попередніх рішень Апостольського Престолу у відношенні до нелатинських обрядів. Звідси теж посилене негодкування польської ієрархії, яка хоча хотіла бачити застосування до нас булли «*Etsi pastoralis*», не для нас виданої, і дуже некорисної, а не булли Лева XIII «*Orientalium dignitas*».

У 1862 р. папа Пій IX оснував нову конгрегацію (підчинену Пропаганді до 1917, опісля автономну), т.зв. Конгрегацію для Східніх Церков (Breve «*Romani Pontifices*», 6.I.1862; Breve «*Aman-tissimus*», 8. IV. 1862), якій наша Церква підлягає з того часу по нинішній день.²⁴ Не можна сказати, щоби ситуація від того поправилась. Протинно, нагінка на наш обряд в половині XIX ст. сильно зросла, особливо після того, як Галичина одержала самоуправу (1863), яка, як відомо, опинилася в польських руках. Був ще один декрет папи Пія VII (13.VI.1802), який виразно наказував заохувати постанову Пропаганди (7.II.1624), видану за Урбана VIII, але цей папський декрет, заходами поляків, не дістав в Австрії «*placitum regium*», а через те й не обов'язував аж до конкордату Австрії з Римом (1855).²⁵ Але й тепер його латинська ієрархія вміла обійти. Австрійський закон з 25.I.1818 р. дозволяв змінити обряд без якогонебудь дозволу Риму, що очевидно було полякам дуже на руку. Розуміється, в Римі більше рахувалися з поляками, як з українцями (коли про це загалом можна говорити), але кінець-кінців мабуть Римові надійло займатися постійними скаргами, і в 1850-их рр. нагиснула Пропаганда на поляків, щоб дійшли з українцями до якоїсь злагоди. В 1853 р. почались, отже, переговори між українською і польською ієрархіями, що тяглися десять років, і вкінці постала т.зв. Конкордія, тобто злагода. Згідно з цією злагодою перехід з одного обряду на другий вимагав окремого дозволу Риму. Хто раніше змінив обряд, міг протягом шести

²³ Coll. Lac. II, p. 534.

²⁴ Archiv f. K.K.R., VII, p. 269; IX, p. 201.

²⁵ Coll. Lac. II, p. 607; cf. Archiv f. K.K.R., XIV, Coll. Lac. II, p. 561.

місяців вернутися до попереднього. Діти мішаного подружжя мали йти за обрядом батьків: сини за батьком, дочки за матір'ю. Така то була Коинкордія. На папері обов'язує вона й сьогодні, а на практиці латинська ієрархія її ніколи не придержувалася, і латинізація продовжувалася.²⁶ Серйозні змагання української католицької ієрархії якимось договоритися з польською латинською в справі зміни обряду і знайти у неї бодай мінімальне зрозуміння, датуються ще з 1816 року.

Є ще два цікаві обрядові документи, які, щоправда, до нас не відносяться, але, тому що розглядають подібні справи, варто їх навести, щоб мати повний погляд на відношення латинського обряду до обрядів східніх Церков. Масмо на думці буллю Пія IX «*Reversurus*» з 12.VII.1867 р. для вірмен і буллю того ж самого папи «*Sum ecclesiastica*» з 30.VIII.1869 р. для халдейців. Особливо цікавою є остання. Халдейці, а передовсім їхній патріярх дуже гостро реагували на римські спроби прикоротити права халдейських патріярхів і нагнути на свої вимоги. У висліді між папою і патріярхом (Ауду) було прийшло до гострих непорозумінь під час Першого Ватиканського Собору (т.зв. «халдейська схизма» 1870 р.) з того Рим витягнув висновки і сповільнив темпо латинізації східніх Церков.

Про конституцію Лева XIII «*Orientalium dignitatis*», яка ще раз визначає ролю обрядів в католицькій Церкві, була вже мова раніше. Це були б документи, не враховуючи, очевидно, останнього Декрету про Східні Католицькі Церкви.

Ми зупинились над тими матеріялами передовсім тому, бо якраз Замойський Синод, а властиво його правила не можна інакше інтерпретувати, як з точки погляду засад католицької Церкви про східні обряди. Ніхто не буде твердити, що помісна Церква не має права переводити змін та що обряд встановлений, скажімо, в XII ст. має таким лишитися на віковічні віки. Обряд не є ділом об'явлення. Його творила Церква, отже й Церква може змінити, але змінити в дусі усього обрядового стилю, а не перехоплювати живцем чужі, своєму обрядові несумісні практики, і то з не зовсім релігійних мотивів. Попри ті первинні джерела для пізнання постанов Замойського синоду, варта ще згадати й деякі допоміжні матеріяли, які в більшій чи меншій мірі відводять постановам синоду увагу. Це, або окремі публікації (яких небагато), або інші

²⁶ Coll. Lac. II, p. 561.

наукові праці, які синодові присвячують окремі глави. Залежно від настанови автора, національної чи релігійної приналежності, оцінка постанов і дотичні коментарі будуть різні.

Зачнімо від Пелеша.²⁷ Пелеш боронить постанов Замойського синоду. Його можна б належно схарактеризувати одним реченням з його праці: «...allen Übelständen und Bedürfnissen der ruthenischen Kirchenprovinz konnte nur auf einer Provincial-Synode abgeholfen werden, und deswegen hat sich der Metropolit Leo Kiszka zu seiner wichtigsten Aufgabe gestellt eine solche Synode zu Stande zu bringen, was ihm auch zur Ehre Gottes und zum Heile der Seelen glänzend gelungen ist»²⁸. Пелеш не має ніяких застережень. Обрядовим справам, як сказано, присвячує небагато уваги, а коли йому й доводиться говорити про обрядові закиди, то збуває їх коротко, не вдаючись у довшу дискусію. Головну увагу він присвячує тим аспектам синодальних постанов, які мали позитивний вплив на відносини в нашій Церкві. Коли ж ідеться про переведення синоду, про його тенденцію, прикорочування прав митрополита та ієрархії і про латинський «намул» на нашому обряді, то Пелеш здебільша збуває це мовчаникою. Це, зрештою, зрозуміло, бо прикінці XIX ст., з автономних прав, які наша Церква мала в час закладування унії і які собі була застерегла, не лишилося було властиво нічого. Її справи рішались в Конгрегації і на цісарському дворі. Праця Пелеша, тобто глава про Замойський синод, цікава ще й з того погляду, що наводить деякі джерела, які для дослідника можуть послужити додатковим ілюстративним матеріалом.

Монументальні праці Гарасевича й Малиновського, двох визначних діячів української Церкви, являються прямо невичерпним джерелом історичної документації, в тому і синоду.²⁹ Появились вони майже рівночасно, і одна другу знаменито доповняє. Їхньою католицтву не можна нічого закинути, але при тому вони твердо обстоювали права й непорушність обряду своєї Церкви.

Дві польські публікації заслуговують на окрему увагу, а саме спеціальна праця про Замойський синод Комосінського та історія унії Ліковського. Особливо, праця Ліковського цінна тим, що автор,

---

²⁷ J. PELESZ, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien 1880, V. 2, p. 420-445.

²⁸ J. PELESZ, *ibid.*, p. 421.

²⁹ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862; M. MALINOWSKI, *Die Kirchen- und Staatsatzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*, Lemberg 1861.

сам латинський єпископ, здобувся на доволі об'єктивну оцінку відношення польської ієрархії і взагалі польського суспільства до уніятської Церкви.³⁰ В обидвох авторів є також багатий документарний матеріал.

З російських праць треба відмітити двох авторів: Хрустчевича і Недельського.³¹ Хрустчевич звертає більше уваги на обрядову сторінку постанов Замойського Синоду. Він пише у своїй «Історії Замойського Собора», що синод порушив духа східньої Церкви, а Богослуження української Церкви уподібнив до богослужень латинської. Такими і тим подібними постановами, пише Хрустчевич, Рим хоче перетягнути уніятів на латинський обряд. Замойський синод, на думку Хрустчевича, беззастережно піддав уніятську Церкву під владу Риму, спрямував Унію на латинство, а практики, які вже були впроваджені в українській Церкві, синод прийняв і затвердив. Недельській, православний священник, присвячує свою працю передовсім життю й діяльності Лева Кишки. Про синод має досить обширний розділ (ст. 191-275). Він пише доволі об'єктивно. Митрополита Кишку характеризує назагал позитивно. Признає його заслуги в тому, що виступав проти латинізації унії, що, замість латини, впровадив до шкіл «язык словенській» і протиставлявся латинізаторським заходам василіян. В іншому місці незовсім довіряє йому й називає його «латинником в душі і покірним слугою Риму». Як не було б, не дивлячись на ту неконсеквенцію, з праці Недельського довідуємося багато подробиць про життя і діяльність Кишки. Певний зворот в його поглядах на ролі василіян наступив тоді, коли став митрополитом.

Це були б найважливіші допоміжні матеріали. Звичайно, є їх куди більше, але нашим завданням не є подавати вичерпну бібліографію синоду, а лиш ті необхідні джерела, які могли б допомогти зрозуміти історичну добу й обрядовий комплекс справ. Наводимо ще й ці публікації тому, щоби ознайомити читача з поглядами авторів своїх (Пелеш, Гарасевич, Маліновський), а теж і чужих, польських-латинників і росіян-православних.

³⁰ Z. Komosinski, *Prowincjonalny Synod Rusko-unicki w Zamościu 1720*, Lublin, 1968; E. Likowski, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.* Warszawa 1906; *Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim*, Poznań 1875.

Остання праця перекладена на українську мову і видана п.з.: *Берестейська Унія* (1596), Жовква 1916.

³¹ Г. Хрустчевич, *Історія Замойського Собора*, Вільна 1880.

С. Недельській, *Уніятській митрополитъ Левъ Кишка и его значеніе въ исторіи унії*, Вільна 1894.

С И Н О Д
(Приготування, скликання, сесії)

Лев Кишка вступив на митрополичий престіл в лютому 1714 р. по смерті митрополита Юрія Вишницького (1708-1713). Раніше Кишка був волинсько-берестейським єпископом. Зараз по обняттю митрополії він звернувся до Апостольського Престолу з проханням про дозвіл на провінційний (тобто помісний) синод. Рим не ставляв ніяких труднощів і вже 27 травня 1715 р. конгрегація Пропаґанди повідомила митрополита, що перешкод для відбуття синоду немає.³² Рівночасно й нунцій Єронім Грімальді одержав від папи Климента XI бреве з 20.III.1716, в якому папа не лише дає свою згоду на синод, але й висловлює радість, що уніятська Церква зможе наладити багато справ, які перешкоджають її розвиткові. При цьому папа уповажнює нунція бути предсідником синоду та дає інструкції, як йому заходитись з єпископами, які на синод не схотіли б прибути або вийшли б з синоду перед його закінченням. Нунцій, пише папа, має строго тих єпископів покарати. Постанови синоду, продовжує папа, мають бути предклядені Конгрегації Пропаґанди на розгляд і щойно після того, одержавши потвердження Апостольського Престолу, можуть бути публіковані.

Вражає зміст папського бреве. Вражає передовсім тому, бо виключає митрополита від проведу синодом, до чого він як голова Помісної Церкви був управлений. Контакт між головуючим митрополитом на синоді і синодальними отцями міг би бути далеко ліпший, як контакт з латинським єпископом, який, в додатку, ще й мови, якою послуговувались отці, не знав, та й не всі отці знали мову латинську. Друге це те, що бреве заздалегідь грозить карою єпископам, які на синод не явилися би, або його опустили б. Мабуть високої оцінки папа про тодішніх наших єпископів не мав, коли заговорив такою твердою мовою, хоч, правда, передбачав виконання кари аж по затвердженні синодальних постанов. Таким чином роля митрополита зводилась до писарських функцій (повідомлення про синод) і обов'язків доброго господаря.

Через неспокої в краю синод пересунуено на пізнішу дату, тобто аж до 1720 року.

Ще одна трудність показалася в останній хвилині. Синод було

---

³² Декрет Конгрегації Пропаґанди див. між Актами Синоду.

пляновано у Львові і перша конвокаційна грамота митрополита повідомляє про те єпископів та інших учасників синоду. Грамота датована 21 травня 1720 р. Але минув якраз місяць часу, а вже митрополит повідомляв другою грамотою з 20 червня, що синод відбудеться не у Львові, а в Замостю, невеличкому містечку на холмському Забужжі. Причиною зміни місця була морова пошесть, яка саме тоді у Львові й околиці була появилася.³³

Коротко перед синодом напіло від папи на адресу єпископів бреве з 19 липня 1720 р., у якому папа не щадить похвал отцям нашої Церкви, висказує свою радість, що взяли за таке благородне діло, як викорінення всякого зла, особливо симонії в нашій Церкві і т.д. Ще раз пригадує єпископам, що на синоді буде проводити нунцій, якого вони мають слухати і, вкінці, запевнивши у своїй любові, уділяє апостольське благословення на синодальні праці.³⁴

Конвокаційна грамота митрополита визначувала початок синоду на 26 серпня 1720 р. Крім згаданого нунція Ірімальді (з Варшави), прибули на синод усі уніяцькі єпископи, тобто:

Митрополит Київський і всієї Руси, рівночасно єпископ володимирсько-берестейський, Лев Кишка;

Флоріан Гребницький, архієпископ полоцький, вітебський, мстиславський і могилівський;

Лаврентій Друцький-Сокольніцький, архієпископ смоленський (прибув щойно 12 вересня);

Йосиф Виговський, єпископ луцько-островський;

Йосиф Левицький, єпископ холмсько-белзький;

Атанасій Шептицький, єпископ галицько-львівський і Кам'янець Подільського;

Еронім Устрицький, єпископ перемиський і сяніцько-самбірський;

Теоділь Гудебський, єпископ-номінат турово-пинський, і

Антін Завадський, протоархимандрит василіянський.

Крім єпископів і василіянського протоархимандрита, взяли в синоді ще участь вісім василіянських архимандритів, синкел супрасльської архимандрії і 129 представників білого і чорного духовенства. Представники духовенства це здебільша протопресві-

³³ К. CHODYNIECKI, *Historia miasta Lwowa*, st. 270.

³⁴ *Synodus Provincialis Ruthenorum*; J. FESSLER, *Über die Provincial-Concilien una Diocesan-Synoden*, Innsbruck, 1849.

тери, парохі катедральних храмів, ігумени монастирів і професори духовних шкіл. Мирян заступали два представники: Стефан Ляковський, шляхтич, сеніор львівського Ставропігійського Братства і королівський секретар, та Іван Чесніковський, також представник львівського Ставропігійського Братства. Разом отже взяло участь у синоді 140 достойників нашої Церкви.

Синод відбувся менш-більш за пляном. Встановленого дня, 26 серпня, митрополит відслужив у церкві Пресвятої Богородиці торжественну Літургію, чим властиво синод відкрився. Щодо молитви «Царю небесний» то в нас цю молитву, без сумніву, давним-давно знали, але нею не відкрито синоду. Замість неї, нунцій призвав Святого Духа по латині «*Veni Creator*», що викликало вже спочатку деяке негодування. Після призвання помочі Святого Духа була «орация» нунція. У своїй мові нунцій пояснив ціль синоду, чому синод, запланований п'ять років раніше, відбувається щойно тепер. Далше висловив радість з так поважного числа присутніх синодальних отців, які явилися, не зважаючи на всі подорожні труднощі, і т.д. Не забув теж напіннути владик та й взагалі всіх присутніх, щоб вони своїм життям і поведінкою давали добрий приклад, а тоді можуть сподіватися, що й постанови синоду будуть мати успіх.³⁵ Він закликав владик, щоб жили в покорі, на молитві, побожному читанні, щоб були справедливі, відзначалися святістю життя та дбали про спасення других. А що коренем усіх чеснот є віра, тому їм треба найперше правильно вірити, відректися всіх помилок, що їх осудили Вселенські Собори. На те вони теж мають скласти Ісповідь віри, що приписав папа Урбан VIII (1623-1644) для східніх. Після того були прочитані два брєве. Одно до митрополита і друге до нунція, тридентський декрет «*De Residentia*» (Trid. sess. 6, cap. 1), як також «*Professio fidei*» (Trid. sess. 25, cap. 2). По прочитанні тих документів митрополит, єпископи і всі отці собору склали Ісповідь віри і її власноручно підписали. На цьому перша синодальна сесія закінчилась.

Друга сесія відбулась в неділю 1 вересня. Знов митрополит відслужив Торжественну Службу Божу, а нунцій відмовив молитви. З черги прочитано конституцію папи Григорія XIV з 28 травня 1691 р., як теж і буллію «*Unigenitus*». Додатково склали ісповідь віри ті, що прибули на синод пізніше. Деякі автори догадуються, що з ісповіддю віри не йшло зовсім легко, бо певна кіль-

³⁵ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, р. XVI-XIX, 49-62.

кість учасників не погодилась підписати формулу папи Урбана VIII. Властиво не було причин, бо крім «Філокве» ісповідь віри папи Урбана VIII не включає таких положень, які б могли були особливо дразнити учасників.³⁶

Львівські братчики, Лясковський і Чесниковський, які належали до опозиції, ісповідь віри склали 6 вересня. Пізніше теж склав ісповідь віри архієпископ Соколинський, що прибув на синод щойно 12 вересня. В міжчасі 8 вересня, відбулася хіротонія єпископа-номіната на єпископство турово-пінське, Теофіла Ґодебського.

Вражає в джерелах брак відомостей про міжсесійні дні, чи і які наради, конференції, комісії, тощо відбувались. Друга сесія як бачимо, не різнилась багато від першої. Вона обмежувалась до формальностей, головню, слухання документів і складання визнання віри.

Третя й остання сесія відбулася 17 вересня і вона найбагатша в зміст. Сесія почалась знов Службою Божою, яку тим разом відслужив холмський єпископ Левицький, а нунцій відчитав молитву «Veni Creator». Після того нунцій візвав синодального протоногара, щоб відчитав постанови синоду. В оригіналі ті постанови мали такий заголовок: «Decreta Synodi Provincialis Provinciae Russiae, Ritus Graeci uniti; Praesidente Illmo ac Rmo D.D. Hieronymo Grimaldo Aeppo Edesseno Nuntio Apostolico in Regno Poloniae, a SS D.N. Clemente PP XI necnon sacra Congregatione de Propaganda Fide specialiter deputato, die Lunae 26. mensis eiusdem Augusti inchoatae, aliis vero sequentibus mensium eiusdem Augusti et Septembris Anno D. 1720 continuatae ac celebratae Zamoscii».

Голова Церкви, тобто церковної провінції, яка відбуває синод, в наголовку не фігурує. А є там різні речі, і згадка про Руссію, і греків, і Пропаганду, і очевидно, нунція. Синодальні декрети, а є їх дев'ятнадцять, становлять плоди Синоду. Чи були вони приготовані заздалегідь, і в якій версії, вгадати важко. Правдоподібно, що так, що були приготовані, а чи і наскільки вплив на остаточну редакцію мали отці синоду, на те джерела поскупились. Після відчитання синодальних постанов нунцій обмінявся з єпископами «поцілунком мира», і закінчив похвальним гимном «Te Deum laudamus». Синодальні акти підписав нунцій, митрополит і єпископи, при чому єпископи зобов'язались під присягою виконувати постанови Синоду, як лиш ті постанови одержать потвердження папи.

³⁶ Г. Хрустчевич, *Исторія Замойскаго Собора*, Вильна 1880, стор. 189.

На це потвердження прийшлося чекати чотири роки. Таким чином, в трьох сесіях, по одному дні кожна, закінчився Замойський Синод.

СИНОДАЛЬНІ ПОСТАНОВИ

На трьох синодальних сесіях, про які була вже згадка, не було мови про те, що синод має вирішувати. Була згадка тільки в промові нунція Ґрімальді про віру і прикладне життя єпископів. Крім промов, Ґрімальді відчитував ще папські буллі. Постанови появилися на третій і останній синодальній сесії в 19-ти артикулах, а саме:

1. Про католицьку віру,
2. Проповідування Божого слова,
3. Про Святі Тайни,
4. Направа обрядів,
5. Про митрополита,
6. Про єпископів,
7. Про офіціалів,
8. Про секретарів-нотарів,
9. Про протопресвітерів,
10. Про парохів,
11. Про вірних,
12. Про семінарії,
13. Про монастирі і чернече життя,
14. Про церкви і їх мастки,
15. Про симонію,
16. Про пости,
17. Про свята,
18. Про мощі святих і
19. Про платні для депутатів.³⁷

Про віру:

Синод постановляє, що ісповідь віри, яку уклав папа Урбан VIII, обов'язаний визнавати і складати на письмі кожний кандидат духовного стану, а саме: чернець і черниця перед складенням професії, священник перед своїм рукоположенням і перед отриманням бенефіції, єпископ перед прийняттям хіротонії. Крім цього, усі ченці, черниці і світські, що студіюють в духовних школах і отримують наукові ступні. Визнання віри мають скласти ці особи впродовж

³⁷ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, tit. 19.

трьох місяців по промульгації синодальних артикулів.³⁸ Якщо б хто не хотів скласти визнання віри, чи то з недбалства, чи то зі злої волі, той стягнув би на себе кару: єпископи тратять право брати доходи з церковних дібр, а якщо брали б, то були б обов'язані до реституції, а архимандрити і парохі мусіли б залишити свій уряд. Ті, що склали визнання віри і не дотримуються приписаних реґул, мають бути строго покарані. Перед заможським синодом у нашій Церкві була задержана форма Ісповіди Вселенського, нікейсько-царгородського собору відносно походження Святого Духа, тобто «іже от Отца ісходящаго». Синод наказав змінити цю форму і на будуче друкувати «Вірую» з додатком «і Сина» (Філіокве). А коли б хто злегковажив цю постанову і держався дальше нікейсько-царгородської формули, того належить уважати «схизматиком» і донести про такого єпископові-ординарієві.

Дальше синод постановляє, щоб ім'я папи вписати в диптихах і згадувати його в час Літургії.³⁹

Включає цей перший артикул також відношення уніятів до православних. Отож, синод забороняє з ними всякі зв'язки особливо релігійного характеру і то дуже точно оприділює: забороняє ходити до православних священників і їхніх церков, приймати від них Святі Тайни, молитися в православних святинях. Ті, що злегковажать собі ці постанови, мають бути покарані і зголошені місцевому ординарієві, як підозрілі.⁴⁰

Синод зайнявся також ересю пиліпів, яка була поширилась на землях України і Білорусі. Прийшла вона з Московщини й була поширена не тільки між православними й уніятами, але також і між латинниками.⁴¹ Синод осудив ту ересь та постановив, щоб єпископи-ординарії потягали єретиків до церковно-судової відповідальності, і на тих, що будуть ту ересь обороняти, накладали кари, які передбачує польська конституція.

Синод осудив зміст таких книжок, які займаються ворожбами і чарами. Книги, незгідні з наукою католицької Церкви мають бути на «індексі», тобто на окремих списках, а хто посмів би такі книжки читати або переховувати, підлягає екскомуніції. Кожне видання книжки має мати апробату і дозвіл від єпископа-ординарія.

³⁸ *Ibidem*, tit. I.

³⁹ Диптихи — це дві таблички на взір скрижалів Мойсея, що, на них були вписані імена: на одній живих, а на другій померлих. Практика відчитування вписаних імен відбувалася в східній Церкві в час Служби Божої ще від апостольських часів.

⁴⁰ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, tit. I.

⁴¹ *Ibidem*.

Також кожний, хто спроваджує книжки зі Сходу, має мати на це дозвіл від свого єпископа-ординарія. Синод забороняє читати або перетримувати вже видруковані, але ще не цензуровані і не поправлені церковними властями книжки. Також синод забороняє купувати книжки, які не мають апробати єпископа-ординарія.

Літургічні книги — службники, требники, часослови й інші — синод приказує наново опрацювати, пропонувати до апробати Апостольському Престолові і по отриманні дозволу їх видати й доручати до літургічного вжитку.⁴²

В римських виданнях про Замойський Синод говориться, що синод постановляє те або інше. Властиво, синод нічого не постановив, а всі т.зв. синодальні постанови були проголошені нуницьм у Польщі, Єронімом Ґрімальді. Найбільш болучою «постановою» було знехтування літургічних книг нашого обряду, які Рим гарантував ненарушеними на вічні часи. В другому берестейському артикулі Рим забезпечує українській Церкві, щоб Божа хвала і всі молитви, ранні, вечірні і нічні були залишені нам цілими, без ніяких змін, згідно зі стародавніми звичаями Східньої Церкви. Святі Літургії яких є три, Василія, Золотоустого і Епіфанія, яка служиться у Великий Піст з напередосвяченими Дарами, а також і всі інші церемонії та обряди нашої Церкви, які ми дотепер мали, щоб все було в нашій мові.⁴³ А тут, після 125 років, порушується права митрополита, помісних синодів, на яких мали б вирішуватися справи літургічних книг і цілої церковної традиції. В берестейських артикулах (4 арт.) сказано, щоб Тайну св. Хрещення і його форму збережено ненарушною так, як до тепер її служимо, без будь-якого додатку.⁴⁴ В замойських постановках одним реченням перекреслюється всі літургічні обряди, які містяться в требнику. В дальших берестейських артикулах є застережене подружжя священників, вільний вибір єпископів і митрополита та багато інших дотогочасних практик.

Замойський Синод започаткував латинщення нашої Церкви, починаючи від літургічних і богослужбових змін, впровадив святкування «Божого Тіла», до якого берестейський синод мав окреме застереження в 7 артикулі.

⁴² *Synodus Provincialis Ruthenorum*, tit. 2.

⁴³ Архiepiscopopські синоди Українського Католицького Єпископату і їх правні основи. Артикули до з'єднання з Римською Церквою, Кастельгандольфо, 1970, арт. 2.

⁴⁴ Тамже, арт. 4.

Про Святі Тайни

Щоби священники гідно і достойно могли уділяти святих Тайн, мають жити без гріха, у Божій благодаті. Коли б так сталося, що священник поповнить гріх, має приступити до сповіді, а якщо б це було получене з великими труднощами і не було б можна сповідатися зараз, священник має розбудити в собі свідомість поповненого гріха, жадувати за свій вчинок і при найближчій можливості восповідатися. Коли священник має уділювати святу Тайну, повинен бути в тверезому стані, бути свідомим тайнодійства і мати намір святу Тайну уділити. При самому уділюванні святої Тайни треба вимовляти слова тоді, коли приписує Требник, бо слова є формою святої Тайни. Форма має бути згідна з дією і застосовуванням матерії. Ані форми, ані матерії зміняти не дозволено.⁴⁵ Коли священник злегковажить собі уділювання святих Тайн вірним, єпископ має його за те строго покарати. Коли б трапилося так, що хтось помер без святої Тайни, напр., хрещення, покаюння або маслосвяття — кара має бути ще суворіша.

Священники обов'язані навчати вірних про значення святих Тайн, як хрещення, подружжя, маслосвяття і їх літургічну символіку. Такою нагодою є ті святі Тайни і перед уділенням їх поручається виголошувати відповідну науку. До текстів у требниках не вільно нічого свого ані додавати, ані скорочувати, а держатися одного тексту. Так само і в інших літургічних відравах треба держатися тексту того, який митрополит видасть і який має бути апробований Апостольським Престолом.⁴⁶

Священники не мають права уділяти святих Тайн парохіянам з чужої парохії, ані приходити до чужої і там їх уділювати. Це є постанова Тридентського Собору і її треба держатися. Якщо хтось зі священників злегковажив би собі цей розпорядок, має бути суспендований, або наложити на нього єпископ-ординарій іншу кару, яку вважатиме за відповідну.

По тих вступних заввагах синод застановляється над кожною святою Тайною окремо і присвячує їм більше уваги.

Хрещення

Формулу цієї святої Тайни повинен знати кожний мирянин, тобто, що матерією цієї Тайни є чиста вода, а формою слова: «Хре-

⁴⁵ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, De Sacramentis, eorumque administratione.

⁴⁶ *Ibidem.*

щастья раб Божий (ім'ярек) во ім'я Отца і Сина і Святаго Духа, Амінь ». Цю форму приписав папа Євген IV⁴⁷ і її треба держатися дуже докладно. Уділювати Тайну хрещення може тільки парох у своїй парохії, тобто на території, на якій проживають вірні його парохії. Може ще її уділювати той священик, котрому парох дасть повноважність. В наглій потребі, в небезпеці смерті, може уділювати Тайну хрещення також диякон або навіть світська людина, без огляду, чоловік чи жінка. Тайна хрещення є першою і найважливішою Тайною, яка конечно є потрібна до спасіння душі. Тому синод поручає пильнувати, щоб людина не померла без охрещення. Все ж таки, коли дитина охрещена в наглому випадку не вмере, належить хрещення доповнити в церкві з усіма приписами і з літургійними церемоніями. Якщо є сумнів, чи дитина охрещена чи ні, треба її охрестити умовно. Уніяцький священик може охрестити в наглій потребі також дитину латинського обряду, однак не дозволено дитину миропомазувати.⁴⁸ Охрещену дитину священик має вписати до книги, а свідоцтво хрещення має вислати латинському парохові, щоб і той вписав до своїх метрикальних книг.

Давній звичай української Церкви не дозволяє уділювати Тайни хрещення в приватному домі. Замойський синод об'єднує ту заборону таким чином, що дозволяє в деяких випадках хрестити дітей у приватних домах, а саме, коли церква є дуже далеко віддалена від дому народження, коли є гостра зима і дитина могла б в дорозі до церкви простудитися і коли на це дасть оправдану згоду парох.⁴⁹

При хрещенні треба двох хресних родичів — чоловіка і жінки, які мають бути духовними отцем і матір'ю. Вони повинні бути добрими і чесними християнами, добре знати правди віри, бо вони мають обов'язок навчати тих правд віри дитину і пильнувати, щоб вона не пішла на злі дороги. Хресними родичами можуть бути тільки католики. Не можуть ними бути єретики, невіруючі, православні, викляті з Церкви, публичні грішники, чимнебудь обезславлені, умово хворі і малолітні.⁵⁰ Коли приходять до церкви більше кумів, до метрикальних книг вписується тільки тих, що приймають дитину при хрещенні водою. Вони мають супроти дитини обов'язки, щоб

⁴⁷ «Baptizatur servus Dei N. in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Amen». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 1.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Хрустчевич подає вік малолітніх дівчат до 12, а хлопців до 14 літ.

вона була добре вихована і тільки вони зтягають духове споріднення з дитиною. При хрещенні оливу має посвячувати парох і мати готовий запас оливи на довший час. Якщо б декан зауважив, що парох легковажить собі той розпорядок, має донести до єпископа-ординарія, а єпископ має винуватого священика сувого покарати. Синод каже занехати прадавній звичай східньої Церкви і не подавати Святого Причастя немовляті при хрещенні. Однак зауважує, що там, де могло б бути згіршення вірних, треба той звичай продовжувати. По охрещенні дитини парох має записати дитину в метрикальні книги після звичаю даної місцевости.⁵¹ На случай перенесення пароха на іншу парохію, він не має права забирати метрикальні книги зі собою, але залишає їх в парохії. Якщо б котрий-небудь парох занедбав записувати до книг хрещення, єпископ-ординарій має покарати його грошовими карами. Може додати ще й інші кари, коли буде уважати це за відповідне.

Миропомазання

Тайна миропомазання складається, як усі інші, з матерії і форми. Матерією є Святе Миро, яке єпископ посвячує у Великий Четвер, а формою є слова: « Печать дара Святого Духа ».⁵² Тому, що давній звичай є миропомазувати дитину зараз по хрещенні, синод цей звичай апробує. В деяких літургічних книгах (требниках) є децю інакша форма і могла б позбавити однообразности священикодійства, а тому синод доручає єпископам поправити форму миропомазання в тих книгах або книги знищити.

Святе Миро посвячують єпископи у Великий Четвер в такій кількості, щоби стало для кожного пароха на цілий рік. По Святе Миро парохі обов'язані особисто явитися в єпископа або, якщо є перешкоди задля віддалі чи інші, єпископи передадуть через деканів. Якщо залишиться децю Святого Мира з попереднього року, парохі обов'язані його спалити на камені, або на цеглі. Синод повчає, як належить Святе Миро переховувати. Його не вільно переховувати в шкляних, глиняних або мосяжних начинях, тільки в срібних і цинкових. Переховувати в церкві в достойному місці,

⁵¹ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 1.

⁵² « Sacramentum Confirmationis a Christo Domino institutum, quod Parochi in Orientali Ecclesia extraordinario iure, et delegata ab Episcopo facultate, ex Apostolicae Sedis dispensatione statim post Baptismum administrare solent ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 2.

ніколи в приватному домі. На випадок злегковаження того розпорядку, єпископ-ординарій має накласти на пароха грошеву або іншу кару, яку уважатиме за відповідне.

Евхаристія

Святу Літургію синод поручає відправляти на пшеничному квашеному хлібі і вині з винограду. Хліба до Божественної Літургії не дозволяє купувати. Його треба випікати в домі священника з чистої пшеничної муки без домішок. Вино має бути з чистого винограду, незіпсоване і без яких-небудь домішок. Освячення має відбуватися в богослужбовій мові. Мимо того, що сказано про богослужбову мову, синод подає формулку освячення в мові латинській: «*Hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur*», «*Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis et pro multis in remissionem peccatorum effunditur*».

Православна Церква з давніх часів практикувала звичай, що в час Служби Божої архиєрей чи священник освячував тільки агніця, залишаючи поставлені на дискосі частиці неосвяченими. В час Проскомидії Східна Церква велить класти Агніця як символ Христа Спасителя, а крім Агніця частиці — в честь Пресвятої Богородиці, в честь святих Східньої Церкви, які символізують дев'ять небесних хорів, за ієрархію, за живих і померлих і за тих, кого священослужитель хоче пом'янути. Синод постановив, що освячується не тільки Агнець, але також і частиці, які зложені на дискосі. Все ж таки Синод лишає вільну волю священослужителів і він, як не хоче освячувати частиці, не мусить.

Синод заборонив умовно уділяти Святе Причастя дітям, які прийняли Тайну хрещення й миропомазання. Цей звичай українська Церква практикувала з давніх часів. В перших віках християнства, в час Йорданських Свят, Різдва Господнього й Воскресення відбувалося хрещення катехуменів і миропомазання, а по тих двох святих Тайнах подавано їм в час Божественної Літургії святе Причастя. Звичай подавання Святого Причастя по хрещенні й миропомазанні задержався в нашій Церкві ще з часів прийняття християнства. Замойський Синод каже подавати дітям Святе Причастя аж по сповіді, коли дитина здібна вживати розум і зможе розрізнити звичайний хліб від освяченого.

Був ще один звичай в українській Церкві. У Великий Четвер священослужитель насичував частину Агніця пресвятою Кров'ю Го-

сподньою, висушував, а потім молів і спорошковував його, щоб на випадок недуги когось з поміж вірних можна було запричащати. Цей звичай Синод також уневажнює. Забороняє сушити і молоти Агнца, а для хворих велить освячувати засушені частинці і переховувати їх у кивоті. Освячені частинці для переховування мають бути змінювані що вісім або що п'ятнадцять днів.⁵³ Як хтонебудь занедбав би цю постанову, Синод велить його тяжко покарати.

Відносно пошення Пресвятої Евхаристії хворим Синод поручає, щоб тоді, коли хворий мешкає недалеко від церкви, священник був одягнений в церковні ризи і ніс Пресвяту Евхаристію в супроводі засвічених свічок. Якщо ж хворий мешкає далше від церкви, священник може приносити йому Пресвяту Евхаристію приватно, в окремій дарохранильниці, срібній або цинковій.⁵⁴ Також Синод постановляє, щоби Пресвята Евхаристія була зберігана в Кивоті, в срібній або цинковій дарохранильниці. Нехай душпастирі відмовляють Святого Причастя православним (в оригіналі — схизматикам), екскомунікованим і публічним грішникам. Зате можна давати Святе Причастя грішникам, яких гріхи є тайні і священник знає їх зі сповіді.

Богослуження

Синод впровадив багато змін і новостей до Божественної Літургії. Синод стверджує, що Божественна Літургія у східних Церквах відбувається на квашеному хлібі, хоч Святі Тайни є однаково дійсні, як на квашеному, так і на прісному хлібі. Все ж таки священники східного обряду мають обов'язок уживати до Святої Літургії квашеного хліба, а на прісному їм відправляти незворовано так, як латинським священникам незворовано правити на квашеному. Синод забороняє священникам посилати до латинських костелів освячені частинці, якими латинські священники досі причащали українців католиків у своїх костелах. Ця постанова обов'язує під суворю карю.⁵⁵ Синод не дозволяє відправляти Божественну Літургію в приватних домах, хіба з оправданих причин священник дістане

⁵³ *Ex ordine sublatum esse omnino vult usum, tunc in aliquibus Metropolitae partibus vigentem consecrandi maiorem hostiam in Coena Domini eamque Sanguine Christi imbuendi et conservandi per totum annum ut infirmis distribuatur. E contra, statuit, ut Synodae pro infirmis singulis diebus vel quindecim diebus renoventur* (J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana*. Romae 1960).

⁵⁴ J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana*, Romae 1960.

⁵⁵ *Syn. Prov. Ruth., op. c., tit. 3, § 4.*

дозвіл від свого ієрарха. Службу Божу можна відправляти тільки в публичних церквах і молитовницях.⁵⁶

В час проскомидії доливати воду до вина має тільки той священник, котрий править проскомидію. Вино, до якого додає води, має бути в тій чаші, в якій пізніше є освячення. Влітку він має доливати води в час проскомидії, а зимою перед іжехерувимською пісню. Проскомидію має відправляти в літургічних ризах і в святинці.

Свята Трапеза має бути накрита трьома льняними покривалами. Під верхнім накриттям має бути антиміне, а на верхньому накритті ілітон, якого всі священники мають уживати. Якщо б хто-небудь злегковажив постанови Синоду і по проголошенні тих ухвал не придбав накривал на престіл та ілітону, має заплатити 50 флоренів кари. За ті гроші треба придбати покривала й ілітон. Перед Синодом в українській Церкві в час Служби Божої уживалося губки до згортання з дискаса частиць до чаші і витирання дискаса. Синод касує цю давно практику і велить не вживати губки, а згортати роздробленого Агнця до чаші пальцем тому, що є небезпека непошани Пресвятої Евхаристії. Священослужителі мають згортати Агнця і частиць до чаші пальцем, як це роблять латинники. В чому небезпека непошани, Синод не говорить. Ілітони має прати сам священник, а зужиті передати деканові, а декан єпископові на спалення. Синод постановляє, щоб дотепер практикований звичай доливання теплої води до чаші, т.зв. «теплоти», занехати, не подаючи причин. Синод забороняє приймати більше стипендій на Служби Божі і складати їх в одну Службу Божу, хочби ті жертви були навіть малі. Дотогочасні практики були такі, що вірні давали жертви священникові на молитви. Священники відправляли богослуження в їх наміренні в загальному і не призначали ті богослуження на поодинокі намірення жертводавців.

Синод постановляє, щоб за кожну жертву священник відслужував одну Службу Божу, згідно з бажанням жертводавця. Також забороняє вимагати від жертводавця більшої жертви та торгуватися, немов за якусь матеріальну річ.⁵⁷ В час великого входу, коли священник переносить з трапези предложені дари до освячення на

⁵⁶ 581 canon Synodi Laodiceni et Concilii Tridentini, sess. 22, Decret. de evit. in celebr. Miss. Див. *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 4.

⁵⁷ «Caveant autem, ne de stipendio Missarum ita licitari videantur ac si de re quapiam prophana ageretur, scientque voluntarias esse Fidelium religiosas oblationes, non rerum Divinarum pretium». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 4.

Святий Престіл, синод не дозволяє, щоб вірні робили поклони або клякали.⁵⁸

Синод уважає, що ті доземні поклони і клякання походять від Служби напередосвячених дарів, яка відправляється у великий піст. В час перенесення напередосвячених дарів з трапези проложення на Престіл, люди клякають і роблять доземні поклони.

Щоби мати контролю над подорожними священиками, які хотіли би служити Божественну Літургію в чужій церкві, наказує Синод, що вони мають виказатися свідоцтвом від свого єпископа. Це на те, що вони є дійсно священиками і не мають ніякої провини. Свідоцтво (целібрет) від єпископа не може бути старше, як один рік. Синод покликується на постанови Тридентського собору, який виніс ті самі постанови. (Сесія 2; рівнож Ляодикійський собор, канон 14 і Халкедонський, канон 13). Ці Собори також постановляють, що жаден священик, чи то зі світського чи монашого клиру, не може в чужій єпархії служити Службу Божу без посвідки від свого єпископа. В посвідці має бути сказано, що він є в добрих стосунках з Церквою і має право служити. Якщо б єпископи злегковажили цю постанову і занедбали видавати такі посвідки тим священикам, які мають відбувати якунебудь службу чи місію в інших єпархіях, будуть також покарані.

Синод постановляє, щоби парохіяльні Служби Божі все відбувалися в означеній годині, а священик, який відправляє Службу

⁵⁸ «...cum nempe durante magno ingressu, quando dona nondum consecrata e parvo altari seu "protheses" in principale transferuntur, populus prostrationes in terram facere soleret, Synodus, et iure quidem, ob idololatriae periculum easdem omittendas praecipit sacerdotesque ad populo rationes opportune explicandas obligat». J. ВІЛАНУСН, *Synodus Zamostiana*, p. 61.

В Карпатах і в підгірських околицях задержався був звичай, що жертводавці робили в час малого і великого входу доземний поклін, куди священик має входити. На малому вході, як і на великому священик переступав жертводавця, а часто і його родину, з євангелієм, а на великому вході з дарами. Робили це в глибокій покорі з тою вірою, що священик несучи Святе Євангеліє так вплине на жертводавця, що євангельська наука стане фундаментом його життя, а він, тим самим ліпшим християнином.

Подібна річ маєтся в час великого входу. Приготовані дари, хліб і вино до освячення будуть мати ще більший вплив на усовершення життя. Навіть в час жертвування на Службу Божу жертводавці домовлялися зі священиком, щоб Служба Божа була з « малим » згл. « великим преступленієм ».

Беручи приклад від жертводавців, деякі побожні учасники богослужень і собі робили доземний поклін (або клякали оподалік від священика) з тою вірою, що і на них зійде якась частина Божої благодаті і будуть мати більше користі для своїх душ, коли прилюдно покажуть свою віру.

Божу, щоб від півночі здержався від їди і напитку і щоб Служби Божі все кінчилися перед обідом, крім Навечеря Різдва Господнього і Богоявлення, коли Божественна Літургія св. Василія Великого враз з вечірнею може відправлятися пополудні.

Покаяння

Як кожна св. Тайна складається з матерії і форми, так і св. Тайна покаяння має ці два елементи. Формою Тайни покаяння є слова священника-сповідника: «Разрішаю тя от всіх гріхів твоїх», однак належить задержувати й ті молитви, які попереджають або закінчують форму розрешення.⁵⁹

Матерія міститься в розположенні покутника, а іменно в жалю за гріхи, виявленні гріхів і доброму намірі відправити покуту. Синод стверджує, що вірні рідко приступають до сповіді тому, що був звичай перед сповіддю три доби постити, щоб гідно приготуватися до сповіді, а в додатку священник-сповідник накладав на каєтника тяжку покуту. Синод висловлюється про триденний піст похвально, але завжажує, що він не є кінечним, і можна приступати до Тайни покаяння без того посту.⁶⁰ Щодо давніх номоканонів, які кажуть накладати великі і тяжкі покути, Синод уважає, що покути мають бути пропорційні до провини пенітента. За малі провини нехай сповідники накладають малі і легкі покути, а за тяжчі провини більші і тяжчі.

За давнім східнім звичаєм Синод поручає відбувати три рази до року Тайну покаяння: Великодню сповідь наказує під карою екскомуніки.⁶¹ Зокрема напминає священників, щоб частіше сповідалися і тим давали добрий приклад вірним. Як хтось з них був обтяжений тяжким гріхом, нехай висповідатися, бо з гріхом не може відправляти Службу Божу, ані уділяти інших Тайн. Якщо задля оправданих причин не може висповідатися, нехай збудить совершенний жаль і тоді може правити Службу Божу і уділяти інші Тайни, але під умовою, що при найближчій нагоді висповідатся.

⁵⁹ «Ego te absolvo ab omnibus peccatis tuis». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 5.

⁶⁰ «Ne fideles praevia corporis castigatione deterriti ab hoc Sacramento suscipiendo abstineant; sciant, ieiunium quamquam laudabile sit, non esse necessario praemittendum ad integritatem Confessionis». *Ibidem*.

⁶¹ GOAR JAC, *Euchologion sive rituale Graecorum*, Lutetiae Parisiorum 1647, p. 207.

Синод приказує задержувати Тайну сповіді в великому секреті. Хто зломив би Тайну сповіді, буде позбавлений священничого уряду і замкнений до монастиря на досмертну покуту.⁶² Сповідники мають сповідати пенітентів поодинок так, щоб один не чув провин другого. Сповідати уповажені тільки ті священники, які займають уряди парохів, або ті, які мають уповаження від своїх єпископів-ординаріїв. Хто не придержувався б того розпорядку, буде екскомунікований.⁶³

Єпископи-ординарії нехай зарезервують собі розрешення від деяких гріхів, коли уважатимуть це konieczним. Зарезервовані гріхи сповідники мають мати списані, щоб не забули і не розршували тих гріхів, до яких не мають права.

Маслосвяття або Слеопомазання

Синод зреформував обряд Тайни маслосвяття: поробив багато змін і доручив тих змін придержуватися. В цій Тайні залишається давній звичай, що оливу, яка представляє дальшу матерію, благословляє священник перед помазанням хворого. Якщо в одному домі треба уділити більше особам маслосвяття, вільно помазувати їх тою самою оливою, що вже раз її посвятив і не потребує посвячувати окремо для кожного хворого. Форма маслосвяття залишається та сама, що була в ужитті до того часу в східній Церкві, а саме:

« Отче святий, Врачу небесний душам і тілом, пославий єдинородного Сина Твого, Господа нашого Ісуса Христа, іцілюючого всякий недуг і от смерті ізбавляючого, іціли помазанням сим раба твого (рабу твою) /ім'ярек/ от всякія душевниї і тілесниї болізни, сюже обдержитися, і оживотвори єго (ю) благодатію Христа Твого, молитвами пресвятия Владичиці нашея Богородици і Приснодіви Марії, і всіх святих Твоїх; яко ти єси істочник всякого іцілення, Боже наш, і Тобі славу возсилаєм є єдинородним ти Сином і є присносущним ти Духом, нині і присно і во віки віков. Амінь.⁶⁴

Ця форма маслосвяття взята з грецького евхологіона з тим, що деякі молитви до ангелів, животворящого хреста, дванадцятьох

⁶² *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 5.

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 6.

апостолів і ін. пропущено.⁶⁵ В Требнику Петра Могили ті молитви також пропущені.⁶⁶

Синод не зносить давнього звичаю, що маслосвяття мають уділяти сім, а принайменше три священники, але постановляє, що, як не можна легко дістати сімох або й трьох священників, тоді й один може уділити маслосвяття.⁶⁷ Тому, що обряд цієї Тайни є довгий, особливо тоді, як її уділює сімох священників, Синод поручає скоротити, бо і в латинській Церкві цей обряд скорочено. Доручається пропустити довгі молитви, читання апостола і євангелія, і в наглому випадку мати скорочений обряд, щоб хворий часом не вмер в час довгого обряду.

Священники повинні почувати вірних, що Тайна маслосвяття — це не приготування до смерти, але до здоров'я. Ця Тайна випрошує в Бога здоров'я душі і тіла. У випадку смерти душа хворого по уділенні маслосвяття, є очищена і вільна від провин, але й тіло може видоровити за молитвами священника, якщо це буде для більшої Божої слави і пожитку хворого.⁶⁸

Священство

Ця Тайна, на підставі постанов, багато дечого вносить нового в Українську Католицьку Церкву. Синод касує форму свячень, що є в Требнику Петра Могили і якої деякі українські ієрархи вживають в час свячень на читця, і півця. При свяченні на читця і півця приписує Синод таку форму:

« Господи, Боже, Вседержителю, ізбери раба Твого сего /ім'ярек/ і освяти его і сподоби со велькою премудростію і разумом божественних Твоіх словес поученіє і чтеніє творити, соблюдая его в непорочнім житті: милостію і щедротами і чоловіколюбієм єдинороднаго Сина Твого, є нимже благословен єси со пресвятим, благим і животворящим Твоім Духом нині і приєсно і во віки віков, амінь ».

Для піддияконату ось таку:

« Господи, Боже наш, іже єдинім і тімже святим Духом роздаєши ковмуждо, іхже ізбра, Своя дари: іже чини раз-

⁶⁵ J. GOAR, *Euchologium Graecorum*, Venetiis 1730, p.

⁶⁶ ПЕТРО МОГИЛА, *Евхологон альбо Молитвослов, или Требник*, Київ 1646, ст. 445.

⁶⁷ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 6.

⁶⁸ *Ibidem*.

личия Церкви своєї даровавий і степені служебния на служеніє святим Твоім і нетлінним Тайнам разнствення в ней уставивий: Іже Своім неизреченим предувідінєм і сего раба Твоєго /ім'ярек/ достойна бити служити святій Церкві Твоєй предуставивий: Сам Владико, безззорна соблюди єго во всем і даждь єму любити благоліпіє дому Твоєго і предстояти дверем церкве святія Твоєя, вжигати світилник жилища слави Твоєя: і насади єго в святій Церкві Твоєй, яко маслину плодовицу, плоди носяща правди, і совершена покажи раба Своєго во время пришествія Твоєго благоугодивших Ти воздаянія восприяти імуца: яко Твоє єсть царство і сила і слава, Отца і Сина і святаго Духа, нині і присно і во віки віков, Амінъ ».

Форму дияконату і пресвитерату Синод залишає давню:

« Божественная благодать, іже всегда немощная іспіляющая і недостающая ісполняющая, поставляет благоговійнаго поддїякона (ім'ярек) в дїяконство, [а як на пресвитера, тоді: дїякона (ім'ярек) в пресвитерство], помолїмся убо о нем, да прийдет нань благодать пресвятаго Духа.⁶⁹

Синод постановляє, що ніякий єпископ не може висвячувати для себе священника на терені чужої єпархії, а навіть на нейтральному терені. Якщо б якийнебудь єпископ злегковажив собі цю постанову, тоді тим самим тратить права, які єпископові прислугуюють (суспенза), а висвячений священник так само тратить права священника (є суспендований). Обидва не тратять своїх властей тоді, коли ординарій місця дасть на те дозвіл. Так само і в своїй єпархії не дозволяє Синод висвячувати когонебудь, що належить до чужої єпархії, хіба що кандидат до свячень є відпущений зі своєї єпархії і має відпускний лист від свого єпископа.⁷⁰

Синод поручає настоятелям монастирів, щоб вони видавали відпускні листи кандидатам до свячень, адресовані до тих єпископів, що на їх терені збудовані монастирі, в котрих живуть кандидати до свячень. У випадку, коли єпископа немає в єпархії, тоді можна заадресувати відпускний лист до котрогогонебудь єпископа. Єпископ, що має висвячувати монаха на священника, обов'язаний перевести в ним іспит з науки пасторальної і моральної. Щоби забезпечити

⁶⁹ *Syn. Prov. Ruth.*, р. 80-81.

⁷⁰ *Ibidem.*

священство перед негідними кандидатами, які не надаються до священної служби, Синод постановляє, щоб кожний кандидат перед свяченнями відбув докладний іспит перед назначеними екзамінаторами, богословом і офіціалом. Екзамінаторами мають бути досвідчені й ознайомлені з богословськими науками священники. Їх осідок має бути завжди при кафедральному храмі і вони мають скласти присягу, що будуть вірно виконувати свій уряд. Екзамінатори мають сконтролювати вік кандидата, його характер, освіту і віру.

Перед Синодом був в українській Церкві такий звичай, що єпископ засягав інформації про кандидата від його пароха. Цей звичай Синод доповняє і поручає придержуватися постанов Тридентського Собору.⁷¹

Кандидат до свячень має зголосити свою кандидатуру щонайменше два місяці перед свяченнями у свого протопресвитера, а той має повідомити єпископа або офіціала. Якщо єпископ дасть свою згоду, то повідомляє пароха кандидата, щоб проголосив в церкві про свячення. Інформації, які і парох має про кандидата, треба відіслати єпископові на письмі. Перед свяченнями має відбутися іспит про життя і характер кандидата, а потім другий перед самим єпископом зі знання про Святі Тайни і їхню адміністрацію. Також єпископ звертатиме увагу на інші богословські науки та провадження парохії, щоб упевнитися, чи кандидат буде здібний повинити парохіяльні обов'язки. Якщо б єпископ допустив до свячень когось з браком освіти або із злим характером, має бути на один рік позбавлений єпископського уряду, а висвячений звільнений від свячень впродовж так довгого часу, аж доповнить свою освіту або направить хиби характеру.⁷² Синод ставить також домагання, щоби кандидат до свячень щонайменше шість тижнів мешкав при кафедрі єпископа. В тому часі він обов'язаний відбутися десятиденні духовні вправи у відокремленому місці, а провідник реколекцій має письменно повідомити про це єпископа. Якщо кандидат не відбуде

⁷¹ «Examinatores autem diligenter investigent, ut expendant genus, personam, aetatem, et fidem Ordinandorum, quorum honestas, ac probitas, quamquam in Orientali Ecclesia comprobata esse deberet testimonio Confessarii: Tamen Sancta Synodus, si huiusmodi consuetudo alicubi vigeat, eam abrogandam omnino censuit, Sacrosque Concilii Tridentini Canones ad hanc rem pertinentes ubique observari iubet». *Syn. Prov. Ruth.*, p. 80-81.

⁷² «Si quis autem vel illiteratum, vel pravus moribus imbutum ad Ordines promoverit, suspensus sit ab Ordinum collatione per annum: indigne vero promotus Ordinem sibi collatum exercere nequaquam possit, quousque sufficienter eruditus non fuerit, aut sese correxerit». *Ibid.*

духовних вправ і не дістане посвідчення, не може бути допущений до іспитів і до свячень. Синод змінює давню практику і впроваджує перерви між свяченнями піддияконату і дияконату, як рівнож між дияконатом і пресвитератом найменше 10 днів. Давніше в українській Церкві всі свячення відбувалися в одному дні.

Синод вимагає від кандидатів на священиків відповідного титулу на утримання. Цей титул у формі мастрку, чи вмілості піднесе гідність священика в очах вірних і священик не буде мусіти займатися такою працею, яка не була б сумісною з його священичим званням. Також Синод забороняє висвячувати двох священиків на одну парохію з однаковими правами. Якщо парохія потребуватиме більшої обслуги, тоді єпископ може висвячувати для парохії, крім пароха, ще й сотрудника з тим застереженням, що парохія мусить дати обидвом священикам утримання.⁷³

Синод перестерігає єпископів, щоб вони не висвячували на священиків тих, які зобов'язані до панщини.⁷⁴ Можна їх висвячувати у виїмкових випадках, коли виявляється виїмково здібними, визначного характеру тощо. Якщо б знайшовся відповідний кандидат до свячень « з панцизною перешкодою », єпископ міг би аж тоді його висвятити, коли той предложить посвідчення, що одержав звільнення (і його потомство) від панцизних робіт, тобто від кріпацтва. Ту повідку звільнення треба скласти в городських актах вовідства, або ж повіту, з якого походить звільнений.

Єпископська канцелярія має мати книгу свячень і кандидатів вписувати до неї. Якщо б хтось з кандидатів просив православного єпископа про свячення (в оригіналі-схизматичького), такого кандидата треба раз на все суспендувати і до свячень не допустити.

Єпископам не дозволено висвячувати православного (в оригіналі-схизматичького) кандидата, хіба що виречеться « схизми » і складе визнання віри, яке Синод прийняв.

Синод вираховує перешкоди до свячень, а саме: неправого

---

⁷³ « Quia monstruosum est, quod una Ecclesia plures habeat Rectores, sicut plures maritos una uxor; inhibet propterea Sancta Synodus, ne plures ad unam Ecclesiam ordinentur, nisi vel qua Coadiutores, supposito consensu Coadiuti, ac necessitate Ecclesiae, vel qua Vicarii pro arbitrio Episcopi, ubi ita numerus est populus, ut Divinis peragendis Parochus non sufficiat atque proventus Ecclesiae sunt adeo pingues, ut iis etiam Vicariis commodo sustentari possit ». *Syn. Prov. Ruth.*

⁷⁴ « Quamquam in iis, qui ad Clerum assumi debent, non genus inspiciendum, sed dignitas, et habitus examinanda sit; Praestaret tamen, ut ex servis glebae, sive subditis, vel nunquam, vel raro eligerentur ». *Syn. Prov. Ruth.*

ложка, тих, що не мають віку, неофітів, двоженців, тих, що мають zdeформований вигляд, фізично уломних, публічно відомих злочинців, публічно знеславлених, відлучених від Церкви і суспендованих, екскомунікованих, розбійників, корчмарів, неосвічених, налогових п'яниць і жирунів, шахраїв, інтригантів, донощиків та інших, що походять з таких родин, які противляться церковним канонам і є перешкодою у виконванні священничих обов'язків.⁷⁵ Також забороняє Синод святити тих, що на них тяжить якась канонічна перешкода, із заувагою, що від деяких канонічних перешкод можна уділити розрешення і до свячень кандидата допустити, а в деяких випадках перешкода сама може проминути. Ці перешкоди прийняв Тридентський Собор і завів їх до корпусу законів латинської Церкви, а синод замойський живцем їх перейняв і проголосив їх у своїх постановах. З вирахованих перешкод пресвітерських свячень бачимо, що латинська Церква стояла в тому часі не багато краще, як українська. Між вірними нашої Церкви не було таких великих злочинців, яких згадує Тридентський собор.

Подружжя

Синод навчає, що уділювання Тайни подружжя в Київській Митрополії нічим не різниться від уділювання цієї Тайни в латинській Церкві, а римський декрет «Tametsi» наказує саме це практикувати.

Яка практика Тайни подружжя була в українській Церкві від початку християнства, не відомо. Знаходимо тільки рідкі відомості, що подружжя благословив священник. В катехизмі Київської Митрополії, що його приписують Лаврентієві Зизанієві, сказано, що подружжя благословить священник і навчає супругів.⁷⁶ В Требнику Петра Могили сказано, що подружжя свobodно заключають

---

⁷⁵ «Noverint vero universi, illegitimos, aetatem a Sancto Tridentino Concilio praescriptam non habentes, Neophitos, bigamos, insigniter deformes, corpore vitiatos, morbo comitali laboranes, criminosos, infames, usurarios manifestos, suspensos, interdictos, excommunicatos, latrones, caupones, rudes et ignaros, gulae et ebrietati debitos, peregrinos et ignotos, obligatos ratiovinii publicis, neque eos, qui saeve exercuerunt, aut aliquem denuntiarunt sequunta poena, vel mutilatione, alienos id genus quibuscumque Canonis impedimentis irretitos, et obnoxios ad Sacros Ordines admittendos non esse». *Ibidem*.

⁷⁶ *Труды Киевской Духовной Академіи*, III, 1898, стор. 285-286.

чоловік і жінка, і перед священником прирікають, що будуть спільно жити.⁷⁷

Перед Замоїським синодом відбувалися синоди часткового значення під проводом великого реформатора Йосифа Веляміна Рутського, Київського митрополита. Один такий синод відбувся 1619 р., а другий в Кобрині 1626 р. Обидва займалися поточними справами, а св. Тайн ніхто не порушував. Значить, не було потреби на нововведення. Аж Замоїський синод, щоб надати однообразности нашій Церкві і наблизити її до латинської, зачав впроваджувати зміни, беручи в основу постанови Тридентського Собору. Латинська Церква змін потребувала, бо була послаблена протестантизмом. А треба тямити, що протестантизм різного кольору, підважував вчення католицької Церкви, піддавав під сумнів св. Тайни і латинська Церква, рятуючи загрожену дисципліну, мусіла перевести на Тридентському Соборі суворі постанови. Замоїський же синод підтягнув і нашу Церкву під тридентські рішення. Щоправда, загальні правила, які наша Церква практикувала, залишилися, бо й латинська їх практикує. Наведемо загальні постанови. Перед тим, заки священник звінчає молодих, має перевести з ними передвінчальні допити, щоб упевнитися, чи нема яких перепон. Якщо б одна сторона була вже передтим одружена, обов'язана предложити посвідку смерти свого попереднього подруга чи подруги. Якщо б було не можливо предложити таку посвідку, тоді треба було допитати свідків або іншими способами дізнатися про смерть подруга. Єпископ місяця повинен дати згоду щодо цього подружжя на письмі. Синод навчає, що заклочене подружжя є нерозривне аж до смерти котрогонебудь із подругів. До Замоїського Синоду, під впливом навчання грецької Церкви, був такий звичай, що коли подруги не живуть зі собою сім літ, тоді подружжя уважалося недійсним, і кожде з подругів могло заклочити нове подружжя.⁷⁸

Перед заклоченням подружжя, священник має обов'язок виголосити в церкві оповіді. Заки буде їх голосити, має перевести передвінчальні допити, щоб довідатися про вільний стан подругів. Синод застерігає єпископам право видавати посвідчення про вільний стан подругів, коли вони походять з різних епархій. Щоби

---

⁷⁷ Петро Могила, *Екхологіонъ альбо Молитв словъ или Трєбникъ*, Київ 1646, стор. 359.

⁷⁸ «Errorem illum inter rudiores etiam Parochos fere communem, qui post discessum unius Coniugis, et per totum septennium non commorantis, liberum sit alteri nubere, caveant, detestantur». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 3, § 8.

не допустити до подружжя таких, що були вже передтим одружені і походять з іншої місцевости, парохії чи єпархії, Синод поручає священникам перевести допити свідків про вільний стан хлопця чи дівчини, а як з іншої єпархії, вимагається посвідки від даного єпископа. Якщо одно з новоженців походить з іншої країни, і не можливо представити посвідки від єпископа, тоді парох місця заприсягне молодого чи молоду, що він чи вона є вільного стану і немає ніяких перепон щодо подружжя. В передвінчальних допитах парох має сконтролювати релігійне знання новоженців. Вони повинні знати молитву Господню « Отче наш », « Богородице Діво », « Вірую », десять заповідей Божих, сім гріхів головних і шість правд віри. Перед вінчанням обидвоє подруги мають обов'язок приступити до сповіді, як велить давній звичай.

Щоби вінчання було дійсним, треба, щоб новоженці мали добру волю заключити подружжя, без примусу.⁷⁹ Синод забороняє батькам, опікунам, панам, що в їх маєтностях вони роблять панцину, якнебудь примушувати до заключування подружжя. Якщо би парох знав щонебудь про силуване подружжя, не має права виголошувати оповідей. Тому, хто злегковажив би цю постанову, Синод загрожує церковними карами.

Оповіді мають відбуватися впродовж трьох святкових днів в час, коли люди приходять на богослуження. Коли молодята походять з двох різних парохій, оповіді мають бути виголошені в обидвох парохіях. Перед вінчанням треба пропонувати посвідку парохові, який вінчає, що оповіді були виголошені і не викрито ніяких перепон. Коли новоженці короткий час мешкають в парохії і тяжко щонебудь довідатися про них, треба виголошувати передвінчальні оповіді в тих парохіях, в котрих вони проживали давніше.⁸⁰

Вінчання має відбуватися в церкві. У виімкових випадках може також відбуватися в приватних домах, але тільки за згодою єпископа-ординарія.⁸¹ Коли наречені прийдуть до церкви, парох має кожного окрема запитатися, чи вони заключують вінчання

⁷⁹ « Cum autem liber, et plenus consensus ad Matrimonium potissime requiratur ». *Syn. Prov. Ruth., Ibidem.*

⁸⁰ « Ut autem Parochus melius innotescat, an haec, vel alia huiusmodi matrimonium contrahendum impediunt, non audeat assistere, ac sponsos copulare, nisi tribus denuntiationibus, in Ecclesia Parochiali, inter Missarum solemnias praemissis tribus continuis festivis diebus ». *Syn. Prov. Ruth., Ibidem.*

⁸¹ *Ibidem*, tit. 3, § 8.

добровільно і без примусу. Коли вони добровільно входять в подружний стан, тоді парох обов'язаний повчити їх про подружні обов'язки та про те, що подружжя є нерозривне аж до смерти одного з них. Даліше, має їх напам'ятати, щоб були одне одному вірні та старалися добре виховати своїх дітей. По вінчанні парох має вписати в книгу вінчань їх імена і прізвища, дати народження, імена і прізвища свідків. Якщо був дозвіл єпископа повінчати їх вдома або, якщо вони були звільнені від одної чи більше оповідей, має це також вписати в метрикальну книгу, а також виразно підписати себе і дату, коли вінчання відбулося.⁸²

Щоб усі парохі прийняли і виконували синодальні постанови відносно вінчання, Синод загрожує їм ось такими карами:

1) За благословення подружжя, яке мало якінебудь перепони відомі парохом, Синод загрожує позбавленням його бенефіції, суспендуванням від уряду і карою в'язниці та іншими карами.

2) За уділення церковного благословення без оголошення оповідей Синод грозить позбавленням бенефіції і суспензою на протяз трьох літ.

3) Коли парох злегковажить приписи Синоду відносно вдовців чи вдовиць, які хочуть побиратися, Синод позбавляє його бенефіції.

4) Коли парох забуде вписати до книги вінчань імена новоженців, свідків, дату і все інше, має його єпископ покарати так, як уважає за відповідне.⁸³ Синод передбачав також суворі кари для тих священників, які забажали б одружитися по прийнятті єрейських свячень або одружитися вдруге, після смерти першої жінки. Той священник має бути позбавлений св. Причастя, служення Святої Літургії. Крім того він має бути ув'язнений та покараний ще й іншими карами аж поки не відречеться жінки. Також застосовано санкції до світських людей, які схотіли би брати в опіку такого священника. Синод поручає їх судовим допитах за те, що легковажать собі церковні правила.

Синод передбачав, що люди, заангажовані в державних урядах і які привикли до давніх форм при заклочуванні подружжя, можуть легковажити синодальні приписи. Тому наминає їх, щоб заховували постанови, бо захованням їх придбають багато добра для своєї душі.

---

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem.*

Духовенство

Синодові дуже залежало на тому, щоби синодальні постанови були уведені в життя Церкви і щоби духовенство їх прийняло та впроваджувало в життя, як тільки Апостольський Престіл їх апробує. Синод звертає бачну увагу на організацію церковної ієрархії і духовенства, видає ці постанови також на те, щоби дисциплінувати все духовенство та піднести його освіту. Зачинає Синод від голови Церкви, митрополита.⁸⁴

Митрополит: Коли б забракло єпископа в котрійнебудь єпархії, цілу управу адміністрації перебирає митрополит. Якщо сам митрополит не велі зайнятися адміністрацією опорожненої єпархії, має передати її адміністрацію єпископові, якого єпархія суєдіє в опорожненою. Він має опікуватися всіми справами єпархії, духовними і матеріальними. На випадок опорожнення митрополії, її адмініструванням має зайнятися полоцький архієпископ, найближчий до митрополії, і має нею адмініструвати аж до назначення адміністратора, якого потвердить Апостольський Престіл. Якщо митрополит адміністрував би вже якоюсь єпархією, тоді опорожненою єпархією має зайнятися той єпископ, що його єпархія лежить найближче до опорожненої. Кожний єпископ, що адмініструє чужою єпархією, має здати докладний звіт з адміністрації тому єпископові, який буде номінований на опорожнену єпархію. Єпископів-помічників Синод в нічому не зобов'язує, а всю вагу кладе на митрополита.

Єпископи: Єпископи є головами єпархій. Вони мають до диспозиції деканів (протопресвитерів) і парохів, і в їхніх руках спочиває вся управа. Тому Синод присвячує єпископам пильну увагу. Бувало й таке, що єпархії та інші церковні уряди купували собі за гроші або за протекцію в польського короля світські люди, займали місця єпископів, а за якийсь час приймали свячення.⁸⁵ Очевидно, такі кандидати на єпископів, не могли займатися духовними справами, бо духовні справи їх не цікавили. Їх інтересували матеріальні добра, якими вони адміністрували, а Церква на тому

⁸⁴ «Metropolita... in hoc autem potissime incumbet, ut decreta huius Synodi observentur in tota Provincia, eaque de causa, et post necessarium Sanctae Sedis approbationem, statim Suffraganeis innotescant, et in tota Provincia promulgentur». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 5.

⁸⁵ JULIAN PELESCH, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, II Band, Wien 1880, s. 475. Диви А.С. ПЕТРУШЕВИЧ, *Сводная Галицко-Русская Лѣтопись*, 1700-1772 г. Львов 1896 ст. 5, 48-50; *Архивъ Юго-Западной Россіи*, ч. I, т. IV, ч. 52.

лише терпіла. Синод слушно присвячує таку увагу духовенству і кваліфікаціям кандидатів на єпископів. Синод постановляє, що кандидатами на єпископів можуть бути тільки монахи.⁸⁶ З білого клиру, тобто з поміж світських священників може бути єпископом тільки той, кого апробує Апостольський Престіл. Коли єпископ отримає хіротонію, обов'язаний резидувати в єпископському домі. Одиноко смоленського архієпископа Синод звільняє від резиденції в єпископському домі, тому що ця резиденція знаходилася тоді в руках православних. У Великий Піст кожний єпископ має обов'язок служити богослуження у своїй катедральній церкві. Так само в час Великодніх свят має служити всі богослуження в катедрі. Смоленський архієпископ має їх служити в Густинському монастирі.

Щоби вдержати дисципліну в митрополії, Синод вважає konieczним впровадити кари для духовенства. За тяжчі проступки поручає перевести судову процедуру, а коли треба було б покарати, то треба це робити уміркованим способом. Забороняє єпископам бити священників, бо ця кара не відповідає священничій гідності.⁸⁷ За більші проступки загрожує корою в'язниці.

Синод звертається до коляторів, які опікувалися духовенством, щоб не брали в захист таких духовників, які чимнебудь провиняться проти церковного закону, бо тимсамим вони робили б насильство над духовною владою. В противному випадку, проти таких захисників треба буде вимагати судового доходження. Якщо б священник чимнебудь провинився у своїй єпархії та, боячись відповідальности, втік до іншої, таких утікачів належить відставляти до властивої йому єпархії, де він провинився. Якщо б котрийнебудь єпископ брав такого випуватця в опіку або обдаровував його парохією у своїй єпархії, підлягає інтердиктові і позбавленню єпископського уряду.

Для кращого справування єпископського уряду, кожний єпископ має вибрати собі з-поміж священників офіціала і богослова. Богослов має відзначатися знанням богословських наук, бистрою думки і вмлістю адмініструвати церковними справами.⁸⁸

⁸⁶ « Sanctae Synodo recte consideranti maturitatem, quae in Episcopis promovendis ex Sacrorum Canonum praescripta adhiberi debet, visum est statuere, ut nemo deinceps, nisi a Sancta Sede dispensationem obtineat, Episcopus esse possit, qui Professionem Religiosam non fecerit ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁸⁷ « Episcopi caveant, ut si Pastores non percussores dici velint, a Praesbyterorum flagellatione abstineant ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁸⁸ « ...iubet Sancta Synodus, ut quilibet Episcopus praeter Officiale, habeat

Кожний єпископ обов'язаний щороку візитувати парохії у своїй єпархії, а коли б був якнебудь перешкоджений, має визначити візитаторів. Як буде неможливо щороку, тоді щодва роки мусить відбувати візитації усіх церков і прилюдних молитовниць, (навіть коли б вони належали до василіян), церковні братства, колегії, лікарні та інші установи, також цивільні, коли вони мають якнебудь відношення до Церкви. Єпископи мають візитувати також і монастирі, хоч би вони були вийняті з під єпископської юрисдикції, не належали до ніякої іншої конгрегації і коли їх ніхто інший не візитусь. Не дозволено єпископові візитувати ті монастирі, які належать до конгрегації і мають своїх законних візитаторів. Якщо од шести місяців від упізнання єпископа ніхто ті монастирі не схоче візитувати, тоді єпископ має сам їх візитувати. Всі жіночі монастирі також підлягають владі і юрисдикції єпископів і їх мають єпископи візитувати.⁸⁹ За візитації не дозволено єпископам брати ніяких датків, ані подарунків. Тільки багаті парохії мають обов'язок покрити видатки зв'язані з візитаціями. Єпископи повинні брати зі собою тільки таку асисту, яка є потрібна до візитації. Якщо б єпископи або хтонебудь з його асисті брав якнебудь дарунки, мають бути покарані: єпископ позбавленням єпископського уряду, священники інтердиктом і позбавленням бенефіції, духовні нижчих священь мають бути суспендовані. Світські особи, які з нагоди візитації брали б дарунки, попадають у клятву. Для всіх кара на так довгий час, доки вони не звернуть подвійно те, що взяли. Обов'язок звороту — один місяць часу. Візитатор має мати приготовану книжку з відповідними запитами і вписувати в неї всі дані з кожної візитації, а в парохії належить лишити відпис візитаційного протоколу. Також Синод поручає єпископам, щоби в час візитацій посвячували ті церкви, які ще не були посвячені.

Щороку в кожній єпархії мають відбуватися єпархіяльні си-

---

etiam Theologum eius probitatis, prudentiae, doctrinae virum, quo in rebus ad administrationem suae Ecclesiae pertinentibus Consultore secure uti possit, atque ad id per Metropolitanum compelli debeat». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁸⁹ «Monasteria etiam virorum quamquam alias exempta plene ab Episcopo visitentur, si non sunt in congregationem redacta, nec suos habent Regulares Visitatores; quae autem in Congregationem redacta sunt, Episcopus ne visitet, nisi regulares Visitatores, et Ordinum Capita, quibus id incumbit, post sex menses a motione Episcopi, visitare, corrigere, et Regularem observantiam reformare neglexerint; Monialium vero monasteria cum nulla in nostra Ecclesia a Regularibus regantur ab Episcopis visitari eisque plene subesse debeant». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

ноди. В тих епархіях, що є розлогі і тяжко збирати духовенство і вірних, Синод поручає розділити наради. В першому році Синод може відбутися в катедрі єпископа, а в інших роках у тих церквах, що є найбільш догідні для з'їзду духовенства. В трьох роках Синод повинен бути закінчений.⁹⁰ По смерті папи Римського, в кожній церкві має бути відслужена папахіда за його душу. Так само по смерті митрополита мають відслужити папахіду всі єпископи, а по смерті єпископа — всі священники його епархії.

По смерті єпископа треба забезпечити церковні добра. В кожній епархії три священники, в присутності п'ятох свідків і писаря, мають зробити інвентар у двох копіях. Одну копію передати адміністраторові по померлому єпископові, а другу задержує в себе секретар. Адміністраторові не дозволено ані продавати церковні добра, ані роздаровувати. Він обов'язаний їх держати в якнайкращому порядку, аж доки не прийде новий єпископ. Синод поручає єпископам дібрати до праці в епархіях офіціалів, які були б помічниками у виконуванні обов'язків. На офіціала має вибирати священника, не монаха, з тією умовою, що у випадку, коли б між світськими священниками не було відповідного, тоді може взяти монаха. Якщо єпископ адмініструє кількома епархіями, має взяти для кожної з них окремого офіціала.⁹¹

Офіціал має визнаватися на канонічному праві, і в разі потреби вимірювати кари для священників, передбачені в постановах Синоду. Постанови дозволяють стосувати кари для направи священників, а саме: в'язниці, реколекції та ін. За більші проступки треба виготовити процес і застосувати кари, передбачені в канонічному праві, як ув'язнення в монастирі, позбавлення уряду (суспенза), позбавлення бенефіції та інше. Коли б офіціали спротивилися апеляції оскарженого, тоді належить такого офіціала звільнити з уряду. Все ж таки Синод застерігає, що не належить апелювати в тих справах, які Синод постановив. Якщо б офіціал видав несправедливий

⁹⁰ « Quilibet Episcopus examinabit diligenter fundationes, ac donationes cuiuscumque Parochiae, Ecclesiae, ac Monasterii non exempti, eaque referet in peculiarem librum bene compactum, qui de Visitatione inscribi, ac futuris successoribus servari diligenter debet: Ecclesiae vero relinquenda erunt per extractum ea omnia, quae ad ipsum pertinent una cum Decreto Reformationis ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

⁹¹ « Quilibet Episcopus Officiale habeat saecularem, si inter saeculares quispiam ad hoc officium idoneus inveniatur, sin minus Regularem. Si quis autem plures habet Ecclesias Cathedrales, pro unaquaque Dioecesi unum constituere teneatur ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 6.

засуд, єпископ має його покарати. Якщо єпископ не хоче сам карати, має передати його судові архієпископа.

Секретарі: В кожному ординаріаті має бути секретар або нотар, який наглядає, щоб канцелярія йшла правильно і справно. Єпископи обов'язані підшукати урядників і створити канцелярію впродовж двох місяців по проголошенні постанов. В синодальних постановах є поміщені ставки оплат за різні уряди. Нотар має діставати платню після такої ставки. Якщо б захотів брати більше платні, має звернути те, що взяв подвійно, а в додатку заплатити кару в сумі 500 флоренів і його треба усунути з уряду.⁹²

Протопресвітери (декани): Протопресвітери в кожній єпархії мають наглядати над порядком в церквах та інформувати про всі справи єпископів. За душпастирські занедбання в парохіях протопресвітери мають карати священиків, а також і вірних. Тяжчі проступки належать до єпископів.⁹³ Протопресвітери мають також брати участь у асисті тоді, коли єпископ візитує парохію в їх протопресвітеріаті. Він може візитувати також і свій протопресвітеріат, а за візитацію не має права брати ніяких дарунків. Візитація протопресвітерів має відбуватися в рік по візитації єпископа. Якщо б протопресвітер брав якінебудь дарунки за візитацію, має подвійно звернути, а крім того єпископ має його покарати.⁹⁴

Священники: Вони обов'язані так укласти своє життя, щоб добрим прикладом навчати, й інших. Парохи обов'язані резидувати коло церкви, що в ній служать богослуження, а служити богослуження мають обов'язок в неділі і свята. Якщо б зайшла така потреба, що парох мусів би на якийсь час виїхати, має повідомити про те свого протопресвітера, щоб той дав на час його неприсутности іншого священика. Коли не було б заступника, парох має повідомити нарід, що його в неділю не буде в церкві, щоб вірні могли вже заздалегідь знати, що у їхній церкві богослуження не буде і могли піти до сусідньої. Нарід також повинен знати про неприсутність пароха, щоб на випадок недуги, хрестин, або іншої потреби, могли звернутися до сусіднього. Якщо б парох хотів виїхати на протяз трьох тижнів, мусить дістати на те дозвіл від свого протопресвітера. Якщо б злегковажив ці постанови, має заплатити кару в сумі 50 флоренів, а гроші мають бути повернені на користь

⁹² *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 8.

⁹³ *Op. c.*, tit. 9.

⁹⁴ *Op. c.*, tit. 9.

парохії. Якщо б священник хотів дістати довшу відпустку або перенестися до іншої епархії, мусить мати дозвіл від свого єпископа-ординарія.⁹⁵

Кожний парох має дбати, щоб парохіяни відбули великодню сповідь, яка обов'язує під тяжким гріхом. Якщо б хтось занедбав ту сповідь, парох обов'язаний повідомити про те єпископа, а єпископ має викласти його з Церкви та наложити ще й інші кари. Щоб відрізнитися назовні від світських людей, священники мають носити довгу, чорну одежу.⁹⁶ Священники повинні вести життя моральне: не впиватися, не вмішуватися в бійки і т.д. Синод забороняє їм брати участь в різних гостинах, прийняттях і корчемних забавах. Хто злегковажив би цю постанову, підлягає суспензії. Синод перестерігає священників, щоб не входили у приятні відносини з підозрілими жінками. На таких накладає ті самі кари, що їх визначив Тридентський собор.⁹⁷ Якщо б священник ходив на танці, єпископ має покарати його ув'язненням, і то тяжким. Священникам не вільно провадити шинків, ані займатися такими справами, які не личать духовним особам. Зокрема не вільно займатися торгівлею і спекуляцією. Священник має навчати в церкві правил християнського життя, але не сміє забувати і про свою родину, яка має бути прикладом для всіх парохіян. Вона має знати правди віри, чесно і побожно поводитися. Коли б трапилося, що жінка священника поповнила б гріх чужоложства, священник повинен видалити її з дому, і то під карою позбавлення священничого уряду. Також він повинен подбати, щоб з його родини виходили покликання до духовного стану. Здібніших хлопців повинен навчати письма, висилати до публичних шкіл, а потім до духовних семінарій.⁹⁸

Між парохіяльними священниками і василіянами були часто непорозуміння, хто має обслуговувати ті церкви, які часто переходили раз до василіян, то знову верталися до парафіяльних священників. Синод нормує обслугу церков у той спосіб, що ті церкви, які василіяни набули завдяки фундаторам або їх завживали, мають належати до василіян. Всі інші будуть в обслузі світських священників. Два монастирі, що є опорожнені, в Битині і Миловичах, належить передати світському духовенству. Синод стверджує, що парохіяльні церкви є бідні, не мають літургічної посуду, ані ін-

⁹⁵ *Op. c.*, tit. 9.

⁹⁶ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 9.

⁹⁷ *Ibidem*, tit. 10.

⁹⁸ *Ibidem*.

ших потрібних речей. До таких церков, які не мають відповідної дотації, не давати парохів так довго, аж доки вони не будуть відповідно забезпечені. Також не приймати даровизни для утримання пароха так довго, аж доки церква не буде звільнена від довгів та інших обтяжень.⁹⁹

Дуже важливим середником для піднесення релігійного життя є освіта духовенства. Тому Синод поручає, щоби в кожному монастирі, в якому проживає більше як 12 ченців, була заснована богословська школа для освіти не лише ченців, але також і світських священників.¹⁰⁰ В бідніших монастирях, які не можуть дозволити собі на відкриття школи, має бути учитель моральної богословії. Здібніших ченців з бідніших монастирів належить післати до заможніших, де відкрито школу, щоб вони могли там закінчити нормальні студії. Також і парохіяльне духовенство потребує більшої освіти. Тому єпископи повинні подбати про духовні семінарії, або посилати молодих священників на студії до папської колегії у Львові. Синод постановляє дотацію в сумі 40 000 флоренів на колегію у Львові, яку то суму склав архимандрит і чернеча рада. Також Синод висловлює вдячність митрополитові Левові за те, що відкрив духовну семінарію для шістьох студентів при володимирській катедрі, а на побільшення тієї семінарії записав зі своїх особистих дібр 90.000 флоренів, яку то дотацію Синод приймає з подякою. Крім того зобов'язалися дати допомогу на утримання студентів: полоцький архієпископ на утримання трьох студентів у Жировицькому монастирі, єпископ луцький для трьох студентів у Львівській колегії, львівський єпископ на чотирьох, а перемиський на одного. Пінський єпископ декларує на утримання двох студентів для котрогонебудь монастиря, де будуть студії. Синод апелює до єпископів, щоби свої декларації якнайскоріше зреалізували.

Вірні: Синод звертається до єпископів, щоби постаралися про відкриття позакриваних парохіяльних шкіл і оживлення та поширення існуючих. Школи мають бути призначені для всіх, навіть найбідніших дітей для навчання правд віри і загального знання. Школи мають бути під управою парохів і протопресвітерів.¹⁰¹

⁹⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁰ « Ad nostrae Ecclesiae promovendam reformationem cum maxime intersit Sacrarum litterarum peritiam, ac studia instaurari, visum est statuere, ut in singulis monasteriis, ubi plures, quam duodecim Religiosi aluntur, tum pro Regularibus, tum pro Saecularibus, qui accedent, erudiendis Studia Theologica instituantur ». *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 15.

¹⁰¹ « Ut autem caeteri, praesertim qui pauperiores sunt, pueri, a tenera aetate

Манастирі і чернече життя

Манастирі в час замойського Синоду були багаті, і чернече духовенство було більш освічене, як світське. Бажаючи впровадити дисципліну в манастирях і контролю чернечого життя, Синод присвячує окрему увагу манастирям і чернечому житті, постановляючи всі манастирі злучити в одну конгрегацію і підчинити їх під один провід протоархимандрита.¹⁰² Що-чотири роки мають відбуватися капітули чернецтва. На першій капітулі предсідником має бути митрополит і мають бути вибрані: протоархимандрит, протоігумени, звані з-латинська провінціали, і візитатори. Протоархимандрита має потвердити Апостольський Престіл. Ченці, які провадять парохії, мають брати щороку Святе Миро від єпископа-ординарія, до якого належить парохія. Коли б вони злегковажили цей розпорядок, попадають в інтердикт. Синод забороняє ченцям оснóвувати нові манастирі без дозволу єпископа даної єпархії. Єпископ може аж тоді дати дозвіл на відкриття нового манастиря, коли впевниться, що є повне масткове забезпечення для утримання щонайменше 12 ченців.¹⁰³

Також Синод звертає пильну увагу на манастирську дисципліну. В манастирях обов'язує клявзура, а хто нарушив би цю постанову і впроваджував до манастиря чужих людей, підпав би під клятву, зарезервовану Святішому Отцеві. Ченці мають носити чорну одягу, звичайну, не шовкову, чи адамашкову, бо це порушувало б чернечий обіт убожества. Ченцям не дозволено мати нічого власного. Все має бути спільне, а манастирські мастки треба нормувати постановами Тридентського Собору. Ті ченці, що мають право вживати ієрархічних відзнак, можуть їх вживати тільки у своїм манастирі. Якщо б хтось хотів вживати відзначень світської ієрархії в іншій церкві, мусить мати на це дозвіл від свого єпископа. Якщо буде уживати без позволення, стягає на себе інтердикт на час трьох місяців і не зможе входити до церкви.

Кандидатів до манастиря можна приймати тільки по закінченім новіціяті, а ті, що не хочуть по новіціяті прийняти професію,

---

Religionis mysteria, et litterarum elementa doceri possint; curent Reverendis-
simi Episcopi, ut Scholae Parochiales in Urbibus, Oppidis, et Pagis pro dignitate
locorum, si colapsae, aut intermissae fuerint, instaurentur, ac resumantur, si con-
servatae, excolantur, et augeantur. Censuit S. Synodus earundem Scholarum re-
gimen, et inspectionem ad Parochos, et Decanos spectare ». *Ibidem*.

¹⁰² *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 11.

¹⁰³ *Ibidem*.

можуть відійти без перешкод. На підставі постанов Тридентського Собору, новики три місяці перед складенням професії, мають вирішити справу свого майна. З монастирів не вільно виходити без дозволу настоятелів. Якщо б монахи виходили самовільно і волочилися поміж людьми, єпископи мають їх арештувати і відсилати до монастирів, а настоятелі мають їх покарати, як дезертирів. Єпископ може і сам накладати кари на таких дезертирів.¹⁰⁴ Коли б чернець хотів розмовляти в якійнебудь справі з вищим настоятелем, мусить мати на те письмовий дозвіл від свого настоятеля або виклик вищого настоятеля на розмову.

В жіночих монастирях також обов'язує дисципліна і там теж обов'язує сувора клязура. Гостей в монастир впроваджувати не дозволено. Кожна кандидатка в монастир мусить мати посаг вартості 500 флорентів. Коли монастир повний і немає місця, тоді посаг має бути подвійний. Посаг має бути відданий вцілості перед професією. Не дозволено зберігати посагу між свояками, але там, де скаже єпископ.¹⁰⁵ Якщо посаг був приміщений не там, де єпископ назначив, кандидатку не вільно допустити до професії. Якщо б настоятелька злегковажила цю постанову, має бути покарана й усунена з настоятельства. Єпископ має контролювати мастковий стан монастирів і визначити, скільки котрий монастир може утримати черниць. Тоді єпископ має закрити бідні монастирі, які не можуть утримувати черниць, а монахинь враз з їх посагом перенести до багатших монастирів. В кожному монастирі треба пильно додержувати правила для відвідувачів та урядити розмовниці, в яких приймається гостей. До монастиря не дозволено приймати дівчат, які не мають ще 15 літ, а до професії вони мусять мати щонайменше 16 років життя. Впродовж новіціату кожна кандидатка має утримуватися на власний кошт. Два місяці перед складенням професії, кандидатка має зголосити, чи вступає в монастир добровільно. Про це настоятелька повідомить єпископа, а він в час професії ще раз має перевірити цю добровільність.¹⁰⁶ В кожному монастирі має бути книжка, в яку мають бути вписані черниці, які склали професію. Там мають бути вписані дві особи-свідки при складенні професії. Коли дівчина зголошується до монастиря на виховання, мусить наперед внести відповідну оплату на утримання на цілий рік. Над такими вихованками має надіяр управителька.

¹⁰⁴ *Ibidem*, tit. 12.

¹⁰⁵ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 12.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

Дівчата мають мешкати окремо від черниць. Управительку інтернату для дівчат вибирають черниці тайним голосуванням, а вибір затверджує єпископ.¹⁰⁷ Сповідати черниць можуть тільки ті священники, яких єпископ назначить. Священик, який сповідав би монахинь без апробати єпископа, має бути суспендований.¹⁰⁸

Про церкви і їхні мастки

Синод постановляє, щоб усі церкви були матеріально забезпечені та прилично уряджені. Протопресвітери мають дбати, щоби в кожній церкві були ризи до богослужень. Мають допильнувати, щоби був списаний церковний інвентар у двох копіях, з яких одна залишається в парохії, а друга має бути в єпископа. Церковний будинок має бути чисто й охайно вдержуваний. Всякі пошкодження даху, вікон, дверей, підлоги і т.п. мають бути направлені, а єпископ має допильнувати, щоби все церковне устаткування було належно направлене коштами парохіяльного майна. Синод забороняє щонебудь продавати з церковних речей, робити застави, міняти, давати комунібудь зі своїх у винайм або ділити між них церковні добра. За легковаження цієї постанови Синод накладає санкцію екскомуніки «іпсо факто».¹⁰⁹ Роздані добра єпископ має відібрати. В конечній потребі церкви можуть наймати свої добра тільки на три роки, але належність за винайм вільно взяти тільки за один рік наперед, а не за три. Якщо були б зроблені контракти противні постановам, мають бути уневажені.

Симонія: Симонія або надужиття в церкві було між іншим причиною скликання Синоду. Синод постановляє, щоби свячення єпископів і священників виконувати без оплат. Синод не дозволяє брати оплати за Святе Миро і антимінси. Єпископ може брати оплати тільки як добровільні датки з тієї нагоди, а не як заплату. Якщо б котрийнебудь єпископ поступав проти цієї постанови, він тимсамим попадав би в екскомуніку на так довгий час, аж поки не зверне те, що взяв.¹¹⁰ Щоби ніхто не підозрівав владик, що вони беруть заплату за уділювання свячень, священодійства або посвячені речі, Синод вимагає, щоби кожний єпископ в час своєї хіротонії склав присягу,

¹⁰⁷ *Ibidem*, vide J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana anno 1720*, ed. 2, Romae 1960, p. 91.

¹⁰⁸ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 12, vide J. BILANYCH, *Syn. Zam.*, p. 92.

¹⁰⁹ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 13.

¹¹⁰ *Ibidem*, tit. 14.

що не буде вимагати заплати за свячення пресвітерів і посвячені предмети.¹¹¹

Також і священникам забороняється брати заплату за уділювання св. Тайн і загрожується їм екекомунікою і втратою душпастирського уряду. Вільно однак взяти дар по уділенні святих Тайн, якщо вірні самі схочуть щонебудь дати. Вірні мають подбати, щоби парохі, навіть при бідних церквах, мали гідне утримання та щоби не мусіли шукати собі якоїсь заробітної праці, яка часто не є сумісна зі священничим званням. Коли б вірні занедбали свого пароха і не дали йому належного утримання, та церква підпадає під інтердикт.

Якщо б котрийсь кандидат до свячень обіцяв або заплатив гроші своєму патрону за отримання бенефіції, такому кандидатіві не вільно уділити свячень. Кожний кандидат на свячення має скласти присягу перед своїм єпископом, що нікому нічого не обіцяв, ані не дав, щоб дістати номінацію на бенефіцію. Текст присяги уклали отці Синоду і вмістили в синодальних актах.¹¹² Патронам бенефіції не дозволено брати ніякої винагороди від тих кандидатів, що стараються про бенефіцію. Якщо б вони щонебудь від них взяли, тоді попадають в екекомуніку.

Про пости

Західня римо-католицька Церква має інші постні практики, як наша. Щоби надати однообразности і зблизити українську Церкву до латинської, Синод вирішив злагіднити суворий піст в нашій

¹¹¹ *Ibidem*: «Et quoniam non solum culpa, verum etiam culpae suspicio a Sacris Ministris abesse debet; censuit eadem Synodus, ut ii, qui Episcopi consecrandi erunt, iurent, se nullum pro sacris ordinatibus, aliorumque Sacrorum distributione accepturos, sed in omnibus praesenti Synodali Constitutioni satisfacturos».

¹¹² «Ego N.N. Praesentatus etc. ad Beneficium, sive Ecclesiam N. iuro per sacrosancta Dei Evangelia, quae meis manibus tango, neque me Beneficii, aut Ecclesiae obtinendae causa, aut ut praesentarer, et neque quempiam alium meo nomine, aut consiente, aut sciente me, quidquam Collatori, Patrono, seu alicui piam ea de causa promissis, aut dedisse, aut compensasse, vel apud quemquam deposuisse. Neque mutuo dedisse, vel locasse, vel mutuo datum, locatum, aut quocumque modo debitum remisisse, aut relaxasse. Nec de domibus, terris, praediis, redditibus, eius Ecclesiae fructibus, decimis, aut oblationibus eiusdem praeteritis, praesentibus, et futuris donationem, remissionem, ac locationem fecisse, promissis, aut invenisse, aut alium, mandante, vel consentiente me promissis, fecisse, aut invenisse. Ita me Deus adiuvet, et haec S. Dei Evangelia». *Ibidem*, tit. 14.

Церкві. Наш нарід, думали синодальні отці, не повинен так постити, як постив дотепер. А через те вирішили, що піст має бути такий:

- 1) Великий Піст Чотиродесятинці,
- 2) Різдваий Піст (Пилипівка),
- 3) Маковійка, тобто два тижні перед святом Успення Пресвятої Богородиці,
- 4) Петрівка, тобто перед святом св. Апостолів Петра і Павла.

Крім тих багатодневних постів, Синод каже зберігати одностоденні пости в такі дні:

- 1) В день Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього,
- 2) В день Усікновення Чесної Голови св. Івана Хрестителя,
- 3) Кожної середи і п'ятниці кожного тижня, крім загалльниць.

Вираховані пости були в практиці вірних української Церкви перед Синодом, а Синод тільки скоротив і злагіднив, бо пости були дуже суворі, а крім того, вірні самі накладали на себе пости в різних наміреннях.

Про свята

Свята в українській Церкві перевищують числом свята латинської Церкви. Синод вираховує, котрі з них треба зберігати і здержатися від тяжких панцизняних робіт, а котрі ні.

*Неподвижні (непорушні) свята:*¹¹³

- 1) 1 січня — Обрізання Господнє і св. Василя Великого,
- 2) 6 січня — Богоявлення Господнє,
- 3) 30 січня — Трьох Святителів: Івана Золотоустого, Василя Великого і Григорія Богослова,
- 4) 2 лютого — Стрітєння Господнє,
- 5) 25 березня — Благовіщення Пресвятої Богородиці,
- 6) 23 квітня — Св. Великомученика і Побідоносця Юрія,
- 7) 8 травня — Св. апостола і євангелиста Івана Богослова,
- 8) 9 травня — Перенесення мощів св. о. Миколая,
- 9) 24 червня — Різдво св. Івана Хрестителя,
- 10) 29 червня — Св. Апостолів Петра і Павла,
- 11) 20 липня — Св. Пророка Іллі,

¹¹³ Дати вазначені за юліанським календарем.

- 12) 25 липня — Успення св. Анни,
- 13) 6 серпня — Преображення Господнє,
- 14) 15 серпня — Успення Пресвятої Богородиці,
- 15) 29 серпня — Усікновеніє чесної Глави св. Івана Хрестителя,
- 16) 8 вересня — Різдво Пресвятої Богородиці,
- 17) 14 вересня — Воздвиження чесного і Животворящего Хреста Господнього,
- 18) 16 вересня — Св. Священномученика Йосафата,
- 19) 26 вересня — Св. Євангелиста Йоана Богослова,
- 20) 1 жовтня — Покров Пресвятої Богородиці,
- 21) 8 листопада — Св. Архангела Михаїла,
- 22) 21 листопада — Вход в Храм Пресвятої Богородиці,
- 23) 6 грудня — Св. О. Миколая,
- 24) 9 грудня — Зачаття св. Анни,
- 25) 25 грудня — Різдво Господа Нашого Ісуса Христа,
- 26) 26 грудня — Св. Йосифа,
- 27) 27 грудня — Св. Стефана,

До подвижних (порушних) свят належать:

- 1) Воскресення Господа Нашого Ісуса Христа,
- 2) Вознесення Господнє,
- 3) Зіслання Святого Духа,
- 4) Пресвятої Тройці,
- 5) Божого Тіла, і
- 6) Состраданія Пресвятої Богородиці

До менших свят належать:

- 27 липня — Св. цілителя і великомученика Пантелеймона,
- 2 травня — Св. Романа і Давида,
- 24 липня — щераз Св. Романа і Давида.

Синод поручає 36 свят в році, в яких треба здержатися від тяжких робіт. Впадають в очі такі свята, які були виразно виключені в час Берестейської Унії, як напр. Боже Тіло та інші, яких в календарі української Церкви ніколи не було. Їх з якихось рацій Синод впроваджує і то під гріхом здержатися від робіт, наказує бути в церкві на богослуженні, вислухати проповіді й катехизації. В свята Синод забороняє займатися п'янством і розвагою, які недостойні чесних і праведних людей. Пани, що в їх добрах селяни роблять панщину, мають звільнити селян від тяжких робіт, спонукувати, а то й наказувати, щоб ішли до церкви на богослуження.

Інакше, вони будуть відповідати за гріхи своїх підданих. Це могла бути одна з причин дати людям відпочити.

Синод перестерігає перед легковірністю в ті чуда, яких Церква не перевірила. Буває часто так, що нарід вірить в те, що не є ані чудом, ані нічого спільного з чудами немає. Тому про всі незвичайні прояви треба донести до єпископа і поки єпископ не переведе докладної провірки і не підтвердить, їх за чуда уважати не дозволено.¹¹⁴ Так само витворюється в народі уява про святиців і часто змішується святе з буденним. Синод велить зберігати моці святих в пошанівку і не змішувати їх з нічим іншим. З натиском забороняє почитати Григорія Паламу святим. Забороняє навіть згадувати про нього. За злегковаження цієї постанови Синод передбачає кару.¹¹⁵

Е П І Л О Г

(Кілька думок про Синод з нинішньої перспективи)

Справи, над якими радив Синод, точніше щодо яких прийняв рішення, як видно з перегляду оцих дев'ятнадцяти артикулів, можна поділити на такі: догматичні, дисциплінарні і церковно-адміністративні. Обрядовим справам Синод відводить дуже мало місця. Сюди належать лише артикули 16 і 17, тобто про свята і пости та чуда й почитання моців святих. Про канонічний статус уніяської Церкви, про права й прероґативи митрополита як її зверхника, про її відношення до латинської ієрархії і, головне, про зміну обряду немає ні слова. Можна б іще зрозуміти, чому Синод не торкав справи помісности. Він не був для тієї цілі скликаний і, кінець-кінців, ніхто «де юре» Берестейських положень про нашу Церкву не заперечував. Але не можна зрозуміти, чому Синод поминув такі важливі справи, як масовий перехід на латинство вірних уніяської Церкви і занечищування її обряду. В даній ситуації ця справа була куди важливіша, як справи посту, чи почитання моців святих. Немає сумніву, що отці Синоду це дуже добре знали і розуміли, а однак, немає ні одного натяку, що хтось

¹¹⁴ *Syn. Prov. Ruth.*, tit. 17.

¹¹⁵ *Ibidem*: «Georgium Palama, non solum uti sanctum coli, aut festo die celebrari, verum etiam eam in nostra Ecclesia nominari deinceps prohibet Sancta Synodus sub poenis contra schismaticos praescriptis».

колинебудь в час Синоду цю справу підніс. Це наводить нас на думку, що програма була заздалегідь точно усталена, постанови вироблені, так що отцям Синоду не лишалося більше нічого, як скласти Ісповідь віри, вислухати певну кількість документів і, вкінці, прийняти до відома 19 артикулів.

Ніхто не буде заперечувати дійсності й доцільности постанов, так відносно правд віри, як теж церковної дисципліни та освіти духовенства. Можна мати застереження до артикулу про «Єпископів», у якому говориться про те, що єпископом може бути лише монах. Очевидно, така постанова була василіянам дуже мила, але це не була новість. Синод лиш потвердив те, що на практиці було майже сто років, починаючи від Рутського. Він в 1635 р. вистарався був від Володислава IV грамоту, на підставі якої всі вищі чини в Церкві мали займати лише василіяни. Через те й стали василіяни великою силою, бо єпископи, які виходили з їхніх монастирів, їм сприяли, помагали морально і матеріально. А василіяни, як було вже побіжно згадано, здебільшого по формі були начебто й уніяти, а насправді, в душі захоплювались латинством. Це й приводило до частих непорозумінь між василіянами й митрополитами, які все таки старались зберегти сяк-таку відрубність нашої Церкви. Василіяни, наприклад не допускали до освіти білого духовенства, щоби в той спосіб усунути це духовенство від всякого впливу в Церкві і забезпечити за собою виключність керми в Церкві. Тому цей Синод хоч і санкціонував давню практику відносно єпископів, то все таки зробив певну зміну, наголошуючи потребу духовної освіти для загалу духовенства, зміну, яка непрямо була спрямована проти василіяньського «ордо прелатікус».

Щодо «Філіокве», яке було викликало стільки застережень у різних авторів, то Синод тут нічого нового не увів. «Філіокве» були прийняли й отці Берестейського собору, хоч і Рим не дуже на тому настоював. А не настоював тому, бо основою Берестейської унії була флорентійська формула, у якій і греки «Філіокве» не квестіонували. На флорентійському соборі (1439) греки не ставили під сумнів догматичної стійкості «Філіокве». Радше квестіонували, що лише «Філіокве» правильно, і чи правильно його уведено до Символу віри. Отож, закид, начебто Синод змінив Символ віри є цілком безпідставний. Взагалі, треба додати, що східні Церкви, нез'єдинені з Римом, не наголошували настільки догматичні різниці (принаймніше до Першого Ватиканського собору), як справу католицького «юс дівіnum», тобто першенства папи і обрядової незалежности. Обряд як зовнішній культ богочитання становив

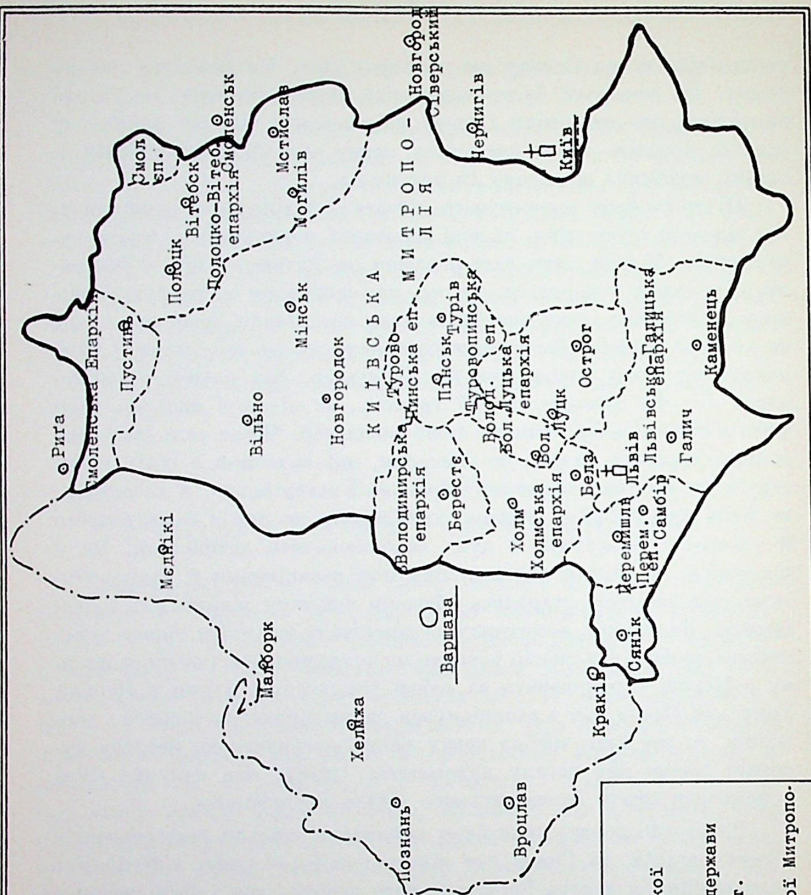
Епархії

Київської Митрополії

- 1 Києво-Віленська і Новгородсько-Мінська
- 2 Полоцько-Вітебська і Мстиславська
- 3 Смоленсько-Сіверська і Чернігівська
- 4 Львівсько-Галицька і Каменецька
- 5 Перемисько-Самбірська
- 6 Холмська-Белзька
- 7 Володимирсько-Берестейська
- 8 Луцько-Острозька
- 9 Турово-Пинська

Карту виготовлено за д-ром І. Квольком

КАРТА
Української Католицької
ЦЕРКВИ
в границях польської держави
в половині XVIII ст.
----- границі Польщі
----- границі епархій
----- границі Київської Митрополії

і становить у всіх східних Церквах завжди дуже сензитивну справу і вони відстоювали його твердо при всіх дискусіях.

І, власне, обрядовій справі варто присвятити деяку увагу у зв'язку з поглядом на наш Замойський Синод. Як і в інших Церквах, обряд у нас становив одну з основних точок Берестейської унії. Не тому настоювали наші єпископи на інтегральності обряду, що в нас кадят так, а в латинян сяк, що в нас іконостає, а в них нема, що в нас голосно співають, а в них шепчуть і т.д., але тому, що обряд так органічно зв'язаний у народі з вірою і богопочитанням, що, замінивши його іншим, призвело б до важких внутрішніх потрясень і до великої шкоди для Церкви. А це було важливе в добу Замойського Синоду, і це є важливе й сьогодні.

Зараз по флорентійській унії тодішній константинопільський патріарх Митрофан II в одному посланні (червень 1441) так писав, підкреслюючи незвичайну важливість обряду, звичаїв і певної ієрархічної автономії:

« Exterior hic cultus splendor, cleri auctoritas ac propriarum consuetudinum amor talia sunt, ut nisi paribus mediis procedatur, nonunitorum conversio, si non impossibilis, certe difficillima reddatur. Haec conversio certe longe difficillior est, quam cuiuscumque alterius sectae ab Ecclesia Catholica dissidentis ».

Під сектами патріарх розуміє ті церковні відлами, які ніколи не були в стані витворити окремого культу. Коли ж ідеться про греків, продовжує патріарх, то вони мають і ієрархію, і культ признаний цілою Церквою, і теж заховують науку Вселенських соборів:

« et qui nonnisi in paucissimis, maxime abstractis, dogmatibus a Catholicis differunt, quis speret, ut iidem exteriori hoc religionis apparatu spoliati, de quacumque alia comunione amplectenda cogitent ».¹¹⁶

Не треба бути богословом, щоби зрозуміти істинну правду висловлену в тих кількох рядках більше, як п'ятьсот років тому. Ця правда не перестаріла була в добу Замойського Синоду, вона не перестаріла й сьогодні. Це була одна з основних похибок не лиш нашої, але всіх уній взагалі, що деякі латиняни дивились на

¹¹⁶ NILLES, *Symbole*, II, p. 774.

нелатинників як на католиків другої категорії, на себе ж як на таких, які збagnули всі мудрощі і посіли всі совершенства.

В Замоїських синодальних постановах, як згадано, є всього-навсього два артикули (декрети), які відносяться до обряду. Це дрібні справи. Щодо посту, та наш нарід завжди постив і без нап'ячень, по-волі чи по-неволі. А щодо свят, то як на ті часи, може й добре, що збiдований нарід не мусів відробляти панщини бодай в час тих 36 святкових днів. Але не в днях тут справа, а в тому, що Синод накинув нашій Церкві свято Божого Тіла, чисто латинське, проти якого поіменно застереглись Берестейські отці. Замоїські отці завели, а властиво санкціонували його, як данину агресивному латинству. А за тим пішли « годвінки », літанії, суплікації, монстранції, дзвіночки, органи та багато інших латинських практик. Обряду нагло перемінити не можна, бо нарід цього не прийме. Але його можна дегенерувати, щоби вкінці зробити ні сяким, ні таким, мішаниною, від якої перескок до латинства не справлятиме труднощів.

Впродовж XVII стол. сотні наших шляхетських родин перейшли до латинської Церкви. Цей відплив продовжувався і в наступних століттях. Отці синоду це дуже добре знали, але, чи поставили якусь вимогу, яка б забороняла латинцям той грабунок душ? Не поставили! Практика перетягування продовжалась у всі наступні століття. З тих переходчиків робились пізніше найзавзятіші вороги нашої Церкви й народу. Про українську шляхту в другій половині XVIII ст. й говорити не можна. Вона поголовно була спольщена і латинщена. В інструкції тієї шляхти послан на соймик в Луцьку 1790 р. є така постанова:

« Wiara panująca rzymsko-katolicka, nie w słowach samych, nie w nazwisku tylko, lecz w istocie rzeczy panująca jak dawniej ma zostawać... » відношенні до нелатинян. Показала однак ця шляхта, яка вибрала «кращий обряд», добре серце й співчутливу душу для арендарівжидів:

« Polecamy JOO JWW posłom naszym dopominać się, aby w krajach naszych żydzi od aręd karczem odłączeni nie byli ».¹¹⁷

---

¹¹⁷ K. PULASKI, *Szkice i poszukiwania historyczne*, ser. 2, Sant Peterburg, 1895. (цит. за Зап. НТШ 26, ст. 29).

Але є в тій інструкції ще одна цікава точка відносно василіян. Ось що там читаємо:

«Zakon XX Bazylianów chwalebnie i pożytecznie koło edukacyi młodzi krajowej pracujący przy dawnych prawach, od najjaśniejszych królów i stanów pozwolonych a od Świętej Stolicy Apostolskiej potwierdzonych, w całości utrzymać i zabezpieczyć tenże zakon pod zwierzchnictwem swoim zakonnem zachować...»¹¹⁸

Можна собі уявити, як страшенно важко було єпископам і білому духовенству відстоювати цю боротьбу на два боки, проти московського православ'я і проти польського латинства.

Менш-більш в тому самому часі жаліється Лев Шентицький, львівський єпископ, що «...wielu własny obrządek, w którym zrodzeni i wychowani wzgardziwszy do łacińskiego przychodzą...».¹¹⁹

Коли ж не стало шляхти, перехоплювали кого попало. В одній самбірській метриці, веденій польськими ксьондзами, і в яку вони вписували різні єпархіяльні розпорядки, подибується теж цікаві відомості про Ritus Ruthenus або Schizma Ruthenica, Ritus Graecus, тобто, скільки тих «схизматичьких» душ урятовано від загибелі і повернено на «правильну» латинську дорогу. В 1570-их рр. перехід на латинство був рідкий, чим же ближче до унії і після неї, перехід збільшується. До 1599 р. метрика відногувала 77 переходів, і ті переходи продовжуються і у XVIII ст. За плебанства плебана Себастьяна в 1780-86 рр., 30 уніятів перейшло на латинство.¹²⁰ Таких метрик можна б знайти багато.

Коли семигородські румуни приймали унію і відбували в тій справі синод (1698), то догматичні різниці у них не становили ніяких труднощів, але обряд становив. Румунський єпископ застерігає виразно, що коли б латинці задумали змінити їм обряд чи накидати дещо зі свого, або коли б дивилися згори на їхню ієрархію (до того часу історія все була багата на такі приклади), то вони уважати-муть унію недійсною.¹²¹ Цю заяву він вписав у синодальні акти. В актах Замойського Синоду не знайдете нічого подібного. Мабуть румунам це багато не помогло, але могло латинянам помогти зрозуміти, що в багатьох народів обряд часто ідентифікується з на-

¹¹⁸ PULASKI, *op. c.*, *ibid.*

¹¹⁹ Зап. НТШ, 27, 1899, ст. 3.

¹²⁰ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *Метрика Самбірська*, Зап. НТШ X, ст. 1-8.

¹²¹ NILLES, *Symbolae*, I, 204 sq.

ціональністю і що зміни обряду потягають за собою теж зміну народности. А на це жодна Церква пристати не може. Однак це латинянам не допомогло. На Першому Ватиканському Соборі жалувався маронітський архієпископ Бейруту, подібно як і наші єпископи двісті років раніше, на латинських місіонерів:

« quoniam opera omnia jesuitarum unicum habent scopum, evellendi scilicet legitimam superiorum ecclesiarum auctoritatem... et suadendi populum, ut derelinquent suos legitimos superiores, et praesertim hoc exoptant a magnatibus et ditioribus populi ».¹²²

Це було сто років тому, ще перед новою церковною політикою папи Лева XIII. А чи не повторяється це й сьогодні, в 1970-их рр. на наших очах під'юджуванням відмовляти послуху своїм законним ієрархам і наставляти ухо кому іншому? І в тому почасті винуваті отці Замоїського Синоду, винуваті тому, бо без спротиву віддали ті права, які наша Церква мала і які вона мусіла зберегти, якщо мала жити й розвиватись. Мусіли вони оборонити право свого Первоієрарха, в першу чергу відповідального за її долю і за спасення душ. Коли б отці Замоїського Синоду були поставили справу обрядової непорушности, невтручуння в обрядові справи латинників і справу помісности прав нашої Церкви, які вона завжди мала, то навіть, коли б їхні вимоги не були перейшли через латинські фільтри, був би лишився бодай важливий історичний документ, на який ми нині могли б покликуватися.

Сьогодні акція індивідуального перетягування на латинство менше актуальна. Показалось, що впродовж століть наш нарід, мимо всіх бідствій, зумів зберегти свою Церкву, не дивлячись на ті величезні жертви, які йому прийшлося понести. Отже, небезпека індивідуального латинщення нам не дуже то загрожує. Небезпека інакша. Яка — ми всі знаємо.

Виглядає, отже, що « *res instituta porro tractatur. Ad maiorem Dei gloriam?* »

Мимо наступів на українську Церкву, вона не завмирала. Свідомість її трагічного положення жила в провідних колах українців. Та свідомість дозріває впродовж XVIII ст., а наприкінці 1860-тих років чуємо тверезі голоси, які осуджують гноблення Української Церкви.

¹²² Coll. Lac., VII, 90 sq.

Нехай для цього послужить письмо-меморіал Федора Черногоря, писане в 1867 р. до редактора політичної часописі « Русь », яка друкувалася в друкарні Зоммера у Відні. Ось уривок того письма, що відноситься до Української Католицької Церкви. На 14 стор. читаємо:

« Знаючи, якими то польськими формулярами римські інфалібільности пообкидували нашу Церкву; знаючи, чим служила польська Церква у старині, чим служить вона і нині; ареною польонізації, конечністю стається визволитись нам від усякого такого впливу. Це не одно значить, що зірвання з унією або сепаратизм чи схизма. Догматів ми не нарушуємо! Ми кріпко потягаємо за унією, бо її чимсь кращим уважаємо від московського суїтського православ'я з його автократичним синодом. Та, наша унія не прив'язана ані до Берестя, ані до Риму, ані до гробу бл. Йосафата такими залізними оковами, щоб ми віру наших батьків православних і братів наших з вірою в чорта рівняли, або, щоб нас сліпими чинила напроти уєїх тих величнїх і глибоколюдяних наук, які нам наша історія передала.

Правда, що з нечистих рук ми відібрали цю унію, як пекельну політичну махінацію — але дух народу, той, так глибоко релігійний і моральний дух очистив і очистить її зовсім. І, власне, в інтересі тої унії є визволення нашої Церкви від латинства. І цього жадання не заспокоїть ані кардинальство приготоване для якогось архиєрея нашого, ані примасовство, а єдино заспокоєнне лежить ось у чому: Патріярхат для Українців Католиків, то є для Австрійсько-Українських єпархій, з уєїма тому ж принадлежними правами і прерогативами, іменно, з правом скликування народнього синоду для вибору патріярха і владик.

Це наша ісповідь, ісповідь ясна, не сфальшована, не під чиюнебудь волю накручена, ісповідь придавненого українського народу. Так ми перед Богом і українським народом самостійним присягаємо, що не відступимо від тої ісповіді ніколи... Перед нами тільки боротьба, то ж будемо боротися до останнього самі проти ворогів наших... ».¹²³

Ці слова меморіялу сягають аж до Берестейської унії, до Замойського Синоду, Львівського 1891 р. і впливають з глибин душі вірних Української Католицької Церкви як їх віковічні бажання і змагання.

¹²³ Авторство цього надзвичайного церковного документу належить о. Тяпчакевичеві; подано тут за журналом « Шашкевичіяна », Вінніпег, 1970, ст. 309.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Архивъ Юго-Западной Россіи*, Київ 1864.
- Археогрaфическій Сборникъ Документовъ*, т. XII., Вильна 1900.
- Архиспископські синоди Українського Католицького Єпископату і їх правні основи*. Артикули до з'єднання з Римською Церквою, Кастельгандольфо, 1970.
- Грушевський М., *Історія України-Руси*, тт. I-X, Нью-Йорк - 1955
- Дорошенко Д., *Мої спомини про давнє минуле*, Вінніпег 1949.
- Сліпний Йосиф, *Твори Кири Йосифа Верховного Архиспископа і Кардинала*, Рим 1970.
- Кишка Лев., *Копія рукопису з Митрополитичого Архієу у Львові*, сггн. СІХ-447.
- Ліковський Е., *Берестейська Унія*. Переклад В. Кузьми і О. Заторського, Львів 1916.
- Лувъ Ізидор, *Значіння Замоїського Собору в історії унії*, в «Добрий Пастир», II, Станіславів-Перемишль 1932.
- Лужницький Г., *Українська Церква між Сходом і Заходом*, Філадельфія, 1954.
- Малышевскій, *Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность*, I, Москва 1903.
- Могіла Петро, *Евхолоіонъ альбо Молитвословъ іли Трєбникъ*, Київ 1646.
- Недельскій С., *Унейный митрополит Лев Кишка*, Вильна 1893.
- Петровъ Н., *Очеркъ базилянскаго ордена в бывшей Польше*, в «Труды Кієвской Духовной Академіи», т. V, Київ 1870.
- Петрушевичъ А.С., *Сводная Галицко-Русская Лѣтопись 1700-1772*, Львів 1896.
- Труды Кієвской Духовной Академіи*, III, Київ 1898.
- Хрустчевичъ Г., *Исторія Замоїскаго Собора*, Вильна 1880.

* * *

- Acta et decreta Sacrorum Conciliorum recentiorum*. Collectio Lacensis, Friburgii Brisgoviae, 1876.
- BARTOSZEWICZ J., *Szkic dziejów Kościoła Ruskiego w Polsce*, Kraków 1880.
- ВІБІКОВСЬКИЙ Л., *Організація Коścioła Wschodniego w Polsce*» КРАКОВ 1970. ВІЛАНУХ J., *Synodus Zamostiana an. 1720*, Ed. 2, Romae 1960. *Bulla «Magnus Dominus»*, 1595.

- Bullae et brevia summorum pontificum sacrorum congregationum decreta nec non serenissimorum Poloniae regum diplomata congregationum Ruthenorum O.S.B.M. concernentia vel eidem opportuna*, Typis Poczajovensibus 1767.
- Congregazione Orientale codificazione Canonica Orientale*, Fonti, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1932.
- CHLEBOWSKI B., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1888.
- CHODYNICKI K., *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska*, Warszawa 1934.
- COUSSA A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, t. III, Kryptoferrata 1948.
- DABCZYNSKI A., *Die ruthenische Frage in Galizien*, Lemberg 1850.
- DERUGA A., *Piotr Wielki a Unia Kościelna 1700-1711 r.*, Wilno 1936.
- Dzieje Polskiej granicy wschodniej*, (s.l.) 1943.
- Encyklopedia powszechna*, t. XIV, (s.l.a.).
- ESTREICHER K., *Bibliografia Polska*, t. XXX, Kraków, (s.a.).
- FELDMAN J., *Polska a sprawa wschodnia, 1907-1914*, Kraków 1926.
- FILIPOWICZ P., *Synod prowincjonalny Ruski w mieście Zamościu r. 1720 odprawiony, na Polskie przez J.X. Polikarpa Filipowicza Z.S. Bazylego W. Opata Pińskiego na Leszczu przewieziony*, Wilno 1785.
- GOAR J., *Euchologium Graecorum*, Venetiis 1730.
- GOAR J., *Euchologion sive rituale Graecorum*, Lutetiae Parisiorum 1647.
- GUSTY F.R., *Historia Kościoła Ruskiego, z włoskiego na polskie przetłumaczona*, t. II, Kraków 1857/8.
- HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862.
- HELLENIUSZ E., *Wspomnienia Narodowe przez Eu...go Helleniusza*, Paryż 1861.
- KISZKA LEO, *Kazania i Homilie Maza Bożego niśmiertelnej sławy*, Suprasl 1714.
- KOMOSINSKI Z., *Prowincjonalny Synod Rusko-unicki w Zamościu 1720 r.*
- KONOPCZYNSKI W., *Dzieje Polski nowoczesnej*, t. II, Warszawa 1936.
- *Konstytucje na zakończenie Konfederacji Tarnogrodzkiej*, Auctoritate et valore Seymu Pacificationis, vigore Tractatu Warszawskiego ex Consensu Ordinum totius Reipublicae 1.II.1717 w Warszawie postanowione, Warszawa 1717.

- KOSSOWSKI A., *Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVI-XVII w. w świetle źródeł archiwalnych*, Lublin 1939.
- KRYPIAKIEWICZ P., *Unia św. w 300-letnią rocznicę Unii Brzeskiej*, Lwów 1897.
- KUTRZEBA S., *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów-Warszawa-Kraków 1926.
- KULCZYŃSKI I., *Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei usque tempora in suis Capitibus cum S. Sede Apostolica semper unitae*, Romae 1733. Reimpressum Począjów 1759, Parisiis 1859.
- LAEMMER H., *In Decreta Concilii Ruthenorum Zamosciensis, animadversiones theologico-canonicæ*, Friburgi Brisgoviae 1865.
- *Lexicon für Theologie und Kirche*, 4, 7 Band, Freiburg 1961-62.
- LIKOWSKI E., *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.*, Warszawa 1906.
- LIKOWSKI E., *Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim*, Poznań 1875.
- LUBIEŃSKI H., *Droga na wschód Rzymu*, Warszawa 1932.
- MALINOWSKI M., *Die Kirchen und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*, Lemberg 1861.
- MANSI J., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. 35, Graz 1960.
- PELESCH J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, B. II, Wien 1880.
- PETRANI A., *De relatione iuridica inter diversos ritus in ecclesia catholica*, Taurini-Romae 1930.
- PETRUSZEWICZ A.S., *Historica expositio de auctoritate, iuribus et prerogativis metropolitani in hierarchia ecclesiae graeco-ruthenae ab eiusdem origine usque ad nostra tempora*, Leopoli 1885.
- POTOCKI T., *Stosunek polityczno-religijny Rusi do Polski i katolicyzmu*, Kraków 1848.
- PUŁASKI K., *Szkice i poszukiwania historyczne*, Sant Peterburg 1895.
- RECHOWICH M., *Sprawa Wielkiego Seminarium Misyjnego dla unitów na ziemiach dawnej Polski (1595-1819)*, Kraków 1948.
- SZEGDA M., *Działalność prawno-organizacyjna Metropolity Józefa IV Welamina Ruśkiego (1613-1637)*, Warszawa 1967.
- SZUJSKI J., *Dzieje Polski podług ostatnich badań*, t. IV, Lwów 1862-1866.
- SZUJSKI J., *Dzieła (Wydanie zbiorowe), tom dodatkowy*, Kraków 1896.

- SZYMAŃSKI P., *O obrzędach unickich*, Poznań 1860.
- WELYKYJ A., *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae Illustrantia*, Romae 1953, v. I.
- VOLUMINA LEGUM, *Przedruk Zbioru Praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od 1732-1782 r.*
- ZALUSKI J., *Conspectus novae collectionis Legum ecclesiasticarum Poloniae (titulo Synodicon Poloniae Orthodoxae)*, Varsoviae Scholar Piarum 1744.

З М І С Т

<i>Вступ</i>	3
Передсинодальний період	4
Документація синоду	14
С и н о д	21
Синодальні постанови	25
Про віру	25
Про Святі Тайни	28
Хрещення	28
Миропомазання	30
Евхаристія	31
Богослуження	32
Покаяння	35
Маслосвяття або Слеопомазання	36
Священство	37
Подружжя	38
Духовенство	39
Манастирі і чернече життя	40
Про церкви і їхні мастки	54
Про пости	55
Про свята	56
Епілог	58
Карта епархій Київської митрополії	60
Вібліографія	66

27. Д-р. М. Конрад: Нарис історії старинної філософії, четверта частина (Dr. Nikolaus Konrad: *Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus*), Стор. 93. Львів, 1939.
28. Д-р. Ст. Сампара: Прачоловік і праоб'явлення (Dr. S. Sampara: *Primus homo et revelatio primitiva*). Стор. 204. Львів, 1938.
29. Д-р. Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких. Друга частина (Dr. I. Špytkovský: *Famille et armoiries des Szepczycki*). Львів, 1942.
30. Д-р. В. Фіголь: Церковні брацтва Галицької гр.-кат. провінції в XVIII ст. (Dr. V. Figol: *De confraternitatibus Ecclesiae graeco-cath., quae Galiciae terris XVIII s. decursu exstiterint*). стор. 79. Львів, 1938.
31. о. Д-р. Мирослав Марусин: Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні (Dr. M. Marusyn, *De educatione cleri in Ucraina conspectus historicus*). тор. 55. Рим, 1963.
32. о. Д-р. Мирослав Марусин: Божественна Літургія в Київській Митрополії по списку Ісидорового Літургікона з XV ст. (Dr. M. Marusyn, *Divinae Liturgiae in Metropolia Kieviensi secundum manuscriptum liturgicum Metropolitanae Isidori saec. xv expositio*). Стор. 62. Рим, 1964.
33. Joseph Slipuj: Die Auffassung des «Lebens» nach dem Evangelium und I. Brief des Hl. Johannes. Pag. 62. Рим, 1965.
34. о. проф. Д-р Мирослав Марусин: Пастирсько-літургічна діяльність святого Йосафата (De opera Liturgico-Pastorali Sancti Josaphat). Стор. 100. Рим, 1967.
35. Д-р. Петро Ісаїв: Меморандум митрополита Андрія Шептицького до урядів Центральних Держав 3-15 серпня 1914. (Peter Isajiw, Ph. D., Archbishop-Metropolitan Andrew Sheptytsky's Memorandum of August 15, 1914 to the Central Powers). Стор. 46. Рим, 1968.
36. о. Д-р. Олександр Баран: Церква на Закарпатті в роках 1665-1691. (Rev. Dr. Alexander Baran, *The Church in Subcarpathia from 1665 to 1691*). Стор. 68. Рим 1968.
37. Іван Кейван: Василь Кричевський — творець українського національного стилю. (Ivan Keuyan, *Vasyl Krychevsky — Author of the Ukrainian national style*). Стор. 24. Рим, 1968.
38. о. міграт Мирослав Ріпецький: Спогади про село Угринів сокальського повіту та про угринівських дячів. (Inful. Miroslaus Ripecky, *De chronica Uhryniwi, centri culturalis ucraini.*) Стор. 48. Рим, 1968.
39. С. Гординський: Українські церкви в Польщі, (Sviatoslav Hordynsky, *Ukrainian Churches in Poland*). Стор. 20 + 71 ілюстрацій. Рим, 1969.
40. Д-р Богдан Казимира, Успіхи і труднощі у великому замірі (Dr. Bohdan Kazymura, *Obstacles and achievements of a great undertaking*). Стор. 52. Рим, 1969.
41. Проф. д-р В. Кармазин-Каковський: Українська народна архітектура. Хати і дерев'яні церкви XVIII сторіччя з 40 ілюстраціями. (Prof. Dr. V. Karmazyn-Kakovsky, *Ukrainian Folk Architecture with 40 illustrations*). Стор. 53. Рим 1972.
42. Проф. д-р Олека Горбач: Рукописна церковнослов'янська «Риторика» з 2-гої половини 18 в. монастирської бібліотеки в Нямці у Румунії (Prof. Dr. Olexa Horbatsch, *Eine ukrainisch-kirchenslavische handschriftliche Rhetorik aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts in der Klosterbibliothek zu Neamt (Rumänien)*). Стор. 57. Рим 1972.
43. О. д-р Юрій Федорів: Замойський Синод 1720 р. (Dr. Georgius Fedoriv, *De Synodo Zamostiana an. 1720. In occasione 250-anniversarii*). Стор. 68. Рим 1972.
44. О. д-р Іван Хома: Нарис історії храму Жировницької Богоматері і свв. мучеників Сергія і Вахха в Римі (Dr. Joannes Choma, *De brevi historia ecclesiae sanctorum Sergii et Vachchi vulgo dictae Reginae pascuorum*). Стор. 45. Рим 1972.

